

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Antonia Stenberg

Notorietet – en rättsosäker gråzon?

Om rättens hantering av notoriska fakta med hjälp av materiell
processledning och ordböcker i ljuset av Snippadomen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin: HT 2023

Innehåll

Summary	4
Sammanfattning	6
Förord.....	8
Förkortningar	9
1 Inledning	10
1.1 Bakgrund	10
1.2 Syfte och frågeställningar.....	11
1.3 Avgränsningar	12
1.4 Metod och material.....	12
1.4.1 Rättsdogmatisk metod.....	12
1.4.2 Rättsfallsanalys	14
1.4.3 Material.....	14
1.5 Forskningsläge.....	15
1.6 Disposition.....	16
2 Grundläggande principer	18
2.1 Principernas betydelse för brottmålsprocessen	18
2.2 Ackusatoriska principen	18
2.3 Kontradiktionsprincipen.....	18
2.4 Omedelbarhetsprincipen.....	19
2.5 Muntlighetsprincipen.....	20
3 Allmänt om brottmålsprocessen och särskilt om materiell processledning.....	21
3.1 Parterna.....	21
3.1.1 Åklagarens gärningsbeskrivning.....	21
3.1.2 Den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR.....	21
3.1.3 Parternas bevisföring	23
3.2 Rätten.....	23
3.2.1 Jura novit curia.....	24
3.2.2 Materiell processledning.....	25
3.2.3 Kort om bevisvärdering	27
3.2.4 Överläggning och beslut om dom.....	27
3.3 Sammanfattning.....	28
4 Notorietet m.m.	30
4.1 Domarens privata vetande	30
4.2 Notoriska fakta	30
4.3 Erfarenhetssatser.....	34

4.3.1	Allmänna anmärkningar	34
4.3.2	Allmänna erfarenhetssatser.....	34
4.3.3	Särskilda erfarenhetssatser.....	36
4.4	Sammanfattning.....	36
5	Tolkning av ord och begrepp.....	38
5.1	Svenska ord och begrepp.....	38
5.1.1	Allmänt språkbruk	38
5.1.2	Ordböcker	39
5.1.2.1	Användning i svensk domstol.....	39
5.1.2.2	Användning i utländska domstolar	41
5.2	Slang och utländska ord och begrepp.....	42
5.3	Sammanfattning.....	43
6	Snippamålet	45
6.1	Målet som belysande exempel.....	45
6.2	Tingsrätten.....	45
6.3	Hovrätten	45
6.4	Prövningstillstånd och beslut i HD.....	46
7	Avslutande analys och slutsatser	48
7.1	Inledning.....	48
7.2	Var går gränsen mellan notoriska fakta och andra fakta som kräver parternas bevisning?	48
7.3	Hur kan rätten föra materiell processledning i osäkra fall av notoriska fakta?.....	50
7.4	Hur förhåller sig användningen av notoriska fakta till den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR?.....	54
7.5	Får rätten tolka ord i parternas processmaterial och i sådana fall hur?	57
7.6	Sammanfattande slutsatser	61
	Käll- och litteraturförteckning.....	63
	Rättsfallsförteckning	68

Summary

In the so-called *Snippa verdict*, the Court of Appeal for Western Sweden acquitted the defendant of the charge of child rape, due to the judges' uncertainty of the victim's use of the word "snippa". The Court of Appeal had not discussed the meaning of the word with the parties during the trial and ultimately relied on a dictionary definition to determine the meaning of the word, which did not support the claim that the defendant had penetrated the victim's genitals. The Snippa verdict thus raised questions about the court's use and managing of Swedish words and concepts, which are considered notorious facts.

This essay aims to investigate how the court in criminal cases can manage and use notorious facts and whether the court can use dictionaries to interpret the parties' procedural material. Of particular relevance to the purpose of this essay, is to examine how the court can exercise material direction of proceedings when managing notorious facts and how the use of notorious facts relates to the rights of the defendant under Article 6 ECHR.

Notorious facts are exempt from the general rules of evidence as well as the principles of immediateness and adversarial proceedings. Consequently, the parties do not have to present evidence of such facts and the court is free to base its judgement on such facts without them occurring during the trial. However, it is not always obvious what constitutes a notorious fact as the notoriety is partly dependent on external circumstances. The court is obliged to exercise material direction of proceedings when a case requires it, which is why the court in some cases needs to exercise material direction of proceedings when there is uncertainty about a notorious fact.

Based on Article 6 of the ECHR, the court has an obligation to ensure a fair trial for the defendant. The article requires the court to act impartially, which limits the court's ability to exercise material direction of proceedings in certain cases. Furthermore, the article makes the principle of adversarial proceedings particularly extensive, which is why all notorious facts are not exempt from the principle.

The essay concludes that, as a starting point, the court has extensive scope, through material direction of proceedings, both to ascertain the notoriety of a particular fact and to raise awareness of a notorious fact during the trial. Thereby, the parties are made aware of the existence of the fact and are given the opportunity to comment on the fact. Furthermore, the investigation shows that the court's scope for action is limited by Article 6 of the ECHR, but also that the article imposes contradictory requirements on the court. On the one hand, the court needs to raise relevant facts with the parties so that the defendant can adequately defend themselves and comment on the material on which the court subsequently bases its judgment. On the other hand, the court

needs to maintain its impartiality and thus must act in a way that does not allow the defendant to suspect that the court is acting in favour of the prosecution.

The essay further concludes that the court's use of ordinary language and dictionaries is established in Swedish law, but that the court to some extent should use other procedural material as interpretative data. Furthermore, the essay shows that the court should be able to refrain from using ordinary language and dictionaries as the last alternative for interpretation in some cases, since such an interpretation may not always be considered reasonable due to the context of the word. Finally, the essay shows that when ordinary language is nevertheless considered to be an appropriate last alternative for interpretation, the court should use more than one dictionary to ensure a more reasoned interpretation.

Sammanfattning

I den så kallade *Snippadomen* frikände Hovrätten för Västra Sverige den tilltalade från åtal om våldtäkt mot barn då målsägandens ordanvändning, bestående av ordet ”snippa”, inte ansågs ge stöd för att en penetration av målsägandens underliv ägt rum. Hovrätten hade inte diskuterat ordets betydelse med parterna under huvudförhandlingen, utan förlitade sig i slutändan på en ordboksdefinition för att utröna betydelsen av ordet. Snippadomen aktualiserade följaktligen frågor om rättens användning och hantering av svenska ord och begrepp som kan anses utgöra notoriska fakta.

Arbetet avser undersöka hur rätten i brottmål hanterar och använder eventuella notoriska fakta samt om och hur rätten kan använda ordböcker för att tolka parternas processmaterial. Av särskild relevans för arbetets syfte är att utreda hur rätten kan utöva materiell processledning vid hanteringen av notoriska fakta och hur användningen därav förhåller sig till den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR.

Notoriska fakta är undantaget såväl allmänna bevisregler som omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen. Följaktligen behöver parterna inte föra bevisning om sådana fakta och rätten kan fritt lägga sådana fakta till grund för sin dom utan att de förekommit under huvudförhandlingen. Det är emellertid inte självklart vad som utgör notoriska fakta i varje givet fall då notorieteten bland annat är beroende av yttre omständigheter. Rätten är skyldig att tillgripa materiell processledning när ett mål kräver det, varför rätten även som utgångspunkt har en skyldighet att materiellt processleda när det kan anses råda osäkerhet kring ett notoriskt faktum.

Rätten har dock mot bakgrund av artikel 6 EKMR även en särskild skyldighet att tillförsäkra den tilltalade en rättvis rättegång. Artikel 6 ställer krav på rätten att agera opartiskt, vilket begränsar rättens möjligheter att utöva materiell processledning i vissa fall. Vidare medför artikeln att kontradiktionsprincipen blir särskilt långtgående, varför notoriska fakta inte i samtliga fall kan anses undantaget principen.

Utredningen visar att rätten som utgångspunkt har stort utrymme, att genom materiell processledning, både utröna ett visst faktums notorietet och lyfta ett uppmärksammat notoriskt faktum under huvudförhandlingen. Detta för att uppmärksamma parterna på faktumets existens och ge dem möjlighet att yttra sig över faktumet. Emellertid visar utredningen att rättens handlingsutrymme begränsas av artikel 6 EKMR, som samtidigt uppställer motstridiga krav. Rätten behöver å ena sidan lyfta relevanta fakta med parterna så att den tilltalade kan försvara sig på ett adekvat sätt och få möjlighet att yttra sig över det material som rätten sedermera grundar sin dom på. Å andra sidan behöver rätten även bibehålla sin opartiskhet och får således inte agera på ett sätt som

ger utrymme för den tilltalade att misstänka att rätten agerar till förmån för åklagaren.

Utredningen visar även att rättens användning av allmänt språkbruk och ordböcker är etablerat i svensk rätt, men att rätten i viss mån i första hand bör använda det övriga processmaterialet som tolkningsdata. Det synes även finnas utrymme för rätten att avstå från att vända sig till allmänt språkbruk och ordböcker som sista tolkningsalternativ, då en sådan tolkning i vissa fall inte kan anses rimlig på grund av ordets kontext. Utredningen visar slutligen att rätten, när allmänt språkbruk ändock anses som ett lämpligt sista tolkningsalternativ, bör använda fler än en ordbok för att säkerställa en tolkning på ett bredare underlag.

Förord

Så var det dags även för mig. 4,5 år som Lundastudent och ytterligare ett halvår som utbytesstudent på Nya Zeeland har nått sitt slut. En konstant berg- och dalbana av känslor som ändock blev de roligaste åren i mitt liv.

Stort tack till min handledare Christoffer Wong för att du väglett mig genom skrivandet av detta examensarbete med värdefulla råd och synpunkter.

Tack Filippa, Melissa och Elsa för att ni varit min trygghet och största källa till skratt. Tack Emma för att du påmint mig om det goda livet utanför Juridicum. Tack min älskade morfar för att du alltid peppade och trodde på mig. Stort tack mamma, pappa, mormor och Alex för att ni funnits där för mig i glada tider och i tuffa tider.

Lund, januari 2024

Antonia Stenberg

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
JO	Riksdagens ombudsmän
JT	Juridisk tidskrift
MÅ	Målsäganden
NE	Nationalencyklopedin
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avdelning 2
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
SAOB	Svenska Akademiens ordbok
SAOL	Svenska Akademiens ordlista
SO	Svensk ordbok
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TT	Den tilltalade
UC	Utvecklingscentrum

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I februari 2023 avgjorde Hovrätten för Västra Sverige ett mål gällande två fall av våldtäkt mot barn. Avgörandet, den så kallade *Snippadomen*¹, skapade rubriker och hovrätten kritiserades starkt för den frikännande domen av såväl den svenska allmänheten som av den svenska juristkåren.² Hovrätten ansåg nämligen att målsäganden var trovärdig, att åklagarens gärningspåståenden vad gällde de objektiva rekvisiten var styrkta samt att den tilltalade hade handlat med uppsåt. Det som föranledde den sedermera frikännande domen var istället tolkningen av ordet ”snippa”. Målsäganden, som i förevarande fall var ett tioårigt barn, hade använt sig av ordet vid sina förhör hos polisen men ansågs inte fullt ut ha förklarat vad hen menade med ordet. Hovrätten vände sig därmed till allmänt språkbruk och ordboken SO:s definition för att utröna ordets betydelse. Enligt SO ska ordet ”snippa” anses vara ett vardagligt uttryck för kvinnans *yttre könsorgan*, varför hovrätten inte fann det styrkt att den tilltalade hade penetrerat målsägandens underliv.³

Strax efter Snippadomens meddelande uttalade SO:s huvudredaktör att SO ställer sig emot en ordning där ordboken får vara utslagsgivande i juridiska sammanhang. Vidare poängterade huvudredaktören att SAOL och SO, som båda getts ut av Svenska Akademien, definierar ordet ”snippa” olika. SAOL definierar istället ordet som *kvinnans könsorgan*, vilket anses omfatta såväl de inre som de yttre delarna av kvinnans könsorgan.⁴ I ett yttrande från UC uttrycks även att hovrätten borde ha utövat materiell processledning för att få parternas syn på ordets innebörd. Enligt UC:s yttrande kan det inte anses råda konsensus om vad ordet betyder, vilket ordets varierande definition enligt SAOL och SO tydliggör.⁵

Snippadomen aktualiserade således bland annat frågor om rättens förhållningssätt till och användning av ord, allmänt språkbruk och ordböcker. Som förstås behöver rätten i vissa fall tolka ord vid överläggning och beslut om dom, utan att det förts bevisning om ordets eller begreppets betydelse under huvudförhandlingen. Enligt 35 kap. 2 § 1 st. RB⁶ behöver parterna inte föra bevisning om så kallade *notoriska fakta*, det vill säga omständigheter som är

¹ Hovrätten för Västra Sveriges dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22; härfter benämnd ”Snippadomen”.

² JO, beslut 2023-03-02, Dnr 1766-2023, ”Anmälningar mot Hovrätten för Västra Sverige”; se även t.ex. Hedbom, ”Digital proteststorm över snippadom”.

³ Snippadomen s. 4.

⁴ Wenzelberg, ”Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall”; Nyberg, ”Svensk Ordbok ser över snippordet efter kritiserade domen: Beklämmande”.

⁵ Utvecklingscentrum, Åklagarmyndigheten (huvudkontoret, rättsavdelningen), 2023-03-03, Dnr AMR-1685-23, ”Yttrande över en begäran om överklagande av en hovrättsdom om våldtäkt mot barn”.

⁶ Härfter benämnd ”notorietetsbestämmelsen”.

allmänt kända, och rätten kan som utgångspunkt använda sådana fakta vid överläggning och beslut om dom utan att de berörts under huvudförhandlingen. Följaktligen kan tänkas att vissa ord eventuellt utgör notoriska fakta. Rättens användning och tolkning av ord sker sedermera ofta utifrån allmänt språkbruk, vilket i regel utröns med hjälp av definitionen i en eller flera ordböcker.⁷ I domskälen ges emellertid sällan en motivering till rättens tolkningsförfarande och avvägning mellan val av ordböcker och definitioner.

Vidare aktualiserade Snippadomen frågor om hur rätten kan utöva materiell processledning vid uppmärksammandet av ett viktigt ord och ett eventuellt notoriskt faktum. I vissa fall är det självklart vad som utgör notoriska fakta, varför frågor om såväl notoriska fakta som materiell processledning därom i dessa fall inte vållar några problem.⁸ I andra fall kan det emellertid råda osäkerhet kring ett faktums notorietet och dess betydelse för målet, vilket föranleder frågor om hur och när rätten kan agera under processen.⁹ Notorietetsbestämmelsen gäller i såväl tvistemål som brottmål, men då det ställs högre krav på rättssäkerhet i brottmål, kan rätten i osäkra fall av notoriska fakta tänkas ställas inför särskilda dilemman kring tillgripandet av materiell processledning i brottmål.¹⁰ Kraven på en rättvis rättegång enligt artikel 6 EKMR är till exempel särskilt strikta i brottmål.¹¹

1.2 Syfte och frågeställningar

Arbetet syftar till att erhålla bättre insikt kring hur rätten i brottmål uppfyller sina skyldigheter att föra materiell processledning och att upprätthålla en rättssäker process, när en omständighet som eventuellt utgör ett notoriskt faktum aktualiseras i ett mål. Vidare är syftet att undersöka hur rätten kan använda ordböcker för att tolka parternas processmaterial vid överläggning och beslut om dom. För att uppnå syftet kommer följande frågeställningar användas och besvaras.

- Var går gränsen mellan notoriska fakta och andra fakta som kräver parternas bevisning?
- Hur kan rätten föra materiell processledning i osäkra fall av notoriska fakta?
- Hur förhåller sig användningen av notoriska fakta till den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR?

⁷ Se bl.a. Göteborgs tingsrätts dom 2018-05-02 i mål nr B 16749-17 och Luleå tingsrätts dom 2018-04-18 i mål nr B 2912-17.

⁸ Nordh (2019b) s. 44.

⁹ Lindell (2007) s. 61; Ekelöf m.fl. (2009) s. 59.

¹⁰ Ekelöf m.fl. (2016) s. 30 f.

¹¹ Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 5.

- Får rätten tolka ord i parternas processmaterial och i sådana fall hur?

1.3 Avgränsningar

Med hänsyn till arbetets omfattning har ett antal avgränsningar varit nödvändiga. Arbetet koncentreras, som förstås mot bakgrund av presenterat syfte och frågeställningar, till brottmålsförfarandet och således kommer arbetet inte att avhandla tvistemålsförfarandet. Det finns däremot flertalet beröringspunkter mellan förfarandena, varför arbetet i viss mån kommer behandla och redogöra för material som rör tvistemål och vissa civilrättsliga områden.¹² Särskilt ska noteras att avgränsningen av tvistemål inte har kunnat göras vad gäller redogörelsen för notoriska fakta, då principerna och reglerna kring notoriska fakta berör såväl brottmål som tvistemål. Vidare kommer arbetet endast behandla huvudförhandling och överläggning i brottmål och mer bestämt i åklagarmål. Det ska också kort nämnas att jag har valt att avgränsa arbetet till att omfatta brottmålsförfarandet i tingsrätten och således inte hur de för arbetet relevanta reglerna och principerna förhåller sig i hovrätten eller HD.

Trots målsägandens relevans som deltagare, och ibland part, i brottmål har ytterligare avgränsning behövt göras i förhållande till målsägandens rättigheter enligt bland annat artikel 8 EKMR. Därmed kommer inte målsägandens eventuella inverkan på rättens hantering av notoriska fakta avhandlas.

Arbetet fokuserar bland annat på materiell processledning, men redogörelser för hur sådan processledning kan företas av rätten för att lyfta eventuella alternativa yrkanden i åklagarens gärningsbeskrivning har valts bort. Detta då det inte är av samma relevans för arbetets frågeställningar som framförallt aktualiserar behandlingen av annat processmaterial vid huvudförhandling och överläggning. Däremot kommer arbetet i viss mån behandla hur rätten kan tolka ord och begrepp i gärningsbeskrivningen och därmed även rättens möjlighet att företa materiell processledning för att tydliggöra gärningsbeskrivningen i vissa fall.¹³

1.4 Metod och material

1.4.1 Rättsdogmatisk metod

För att uppnå syftet med arbetet och besvara arbetets frågeställningar fordras en redogörelse av och undersökning utifrån gällande rätt. Arbetet utgår således från den rättsdogmatiska metoden där främst de traditionella rättskällorna, i form av lagtext, förarbeten, praxis och doktrin, kommer att användas. Enligt Peczenik *ska* lagtext beaktas medan såväl förarbeten som praxis *bör* beaktas. Doktrin utgör enligt Peczenik en källa som *får* beaktas.¹⁴ Det synes således

¹² Se avsnitt 1.4.3 för utförlig motivering av materialvalet.

¹³ Då det inte finns några stora skillnader mellan EKMR och EU-rätten vad gäller de aktuella frågeställningarna i arbetet har jag valt att enbart diskutera EKMR.

¹⁴ Peczenik (1995) s. 214 ff.; jfr även Lehrberg (2021) s. 205.

finnas anledning att i viss mån ställa sig kritisk till användandet av doktrin. Samtidigt lyfter Sandgren att doktrin bör utgöra en legitim rättskälla, då den bland annat benämns som sådan i förarbeten och rättspraxis.¹⁵ Mot bakgrund av arbetets syfte, och bristen på utförliga förarbeten och praxis rörande notoriska fakta, krävs vägledning och frekvent användning av doktrin i arbetet.

Den rättsdogmatiska metoden innebär att man utgår ifrån en speciell bundenhet för att identifiera gällande rätt. Jareborg framhåller emellertid att den rättsdogmatiska metoden inte hindrar att man vidgar perspektivet och går utanför gällande rätt.¹⁶ Enligt Lavin kan till exempel avgöranden från de lägre instanserna vara användbara som belysande fall när det är svårt att hitta representativ rättspraxis från HD som underlag.¹⁷ Till grund för undersökningen ligger främst avgöranden från HD. Samtidigt står förevarande arbete inför sådana hinder som Lavin påtalar, då det i viss mån saknas representativt rättsfalls-material från HD gällande bland annat notoriska fakta och användning av ordböcker. Underrättspraxis kommer således att användas, dock med beaktande av att underrättspraxis eventuellt inte kan anses ha samma dignitet som avgöranden från HD.

Då det i stor utsträckning saknas fakta om och diskussion kring rättens användning av ordböcker i de traditionella svenska rättskällorna synes det vara av intresse att i mindre omfattning undersöka viss utländsk rätt. Detta för att fylla ut och bredda undersökningen rörande rättens användning av verktyg i form av ordböcker. Det underlag som används i detta hänseende rör rättsordningar med common law-system. Det är dock alltjämt den svenska rätten som står i fokus för arbetet. Det ska därmed uppmärksammas att det underlag som använts för att undersöka utländsk rätt saknar värde som rättskälla. De delar som redogör för utländsk rätt ska således enbart belysa problematiken och även bidra till analysen av det svenska rättsläget.

Vidare har flertalet brottmålsdomar använts, både som praxis för att utröna gällande rätt men likväl för att belysa exempel. Brottmålsdomar, inte minst den för arbetet aktuella Snippadomen, är ofta av känslig natur och ingripande i människors integritet. Förevarande gäller för den tilltalade, oavsett utgång i målet, men också för målsäganden, det vill säga brottsoffret i fråga. Av förklarliga skäl har därför samtliga personer i arbetet anonymiserats och jag kommer även använda mig av pronomen hen för att hänvisa till såväl tilltalade som målsäganden. Med samma utgångspunkt kommer jag endast redogöra för känsliga detaljer i de brottmål som behandlas i arbetet när det är behövt för att uppnå syftet med och besvara de aktuella frågeställningarna i arbetet.

¹⁵ Sandgren, *Tidsskrift for Rettsvitenskap* (2008) s. 654.

¹⁶ Jareborg, *SvJT* (2004) s. 4 och 8; jfr även Sandgren, *Tidsskrift for Rettsvitenskap* (2008) s. 650.

¹⁷ Lavin, *Förvaltningsrättslig tidskrift* (1989) s. 121.

Känsliga detaljer kommer således att lämnas utan avseende när de inte tillför vidare förståelse eller är exemplifierande för arbetet.

1.4.2 Rättsfallsanalys

Arbetet består av en redogörelse av gällande rätt, men tar även viss utgångspunkt i Snippamålet. Detta främst då analysen i vissa delar kommer göras mot bakgrund och med stöd av Snippamålet. Följaktligen kommer analysen att innehålla vissa rättsfallsanalytiska inslag där specifikt Snippamålet kommer att användas som exempel och utgångspunkt för att analysera frågeställningarna.

För att utröna gällande rätt vad gäller när och hur rätten får använda sig av ordböcker är även en mindre kvantitativ rättsfallsanalys nödvändig. Det ska dels poängteras att utbudet av rättsfall som hanterar ordböcker inte är särskilt stort, dels att urvalet främst kommer göras för att belysa inkonsekvenser. Genom den kvantitativa rättsfallsanalysen söker jag även att undersöka om och hur rättens användning och val av ordbok skiljer sig åt. I detta hänseende kommer framförallt underrättsavgöranden användas och redogöras för, då det i princip saknas rättspraxis där HD uttryckligen använder sig av diverse ordböcker. Urvalet av rättsfall görs efter sökningar i framförallt databaserna Infotorg och JUNO som innehåller en stor mängd rättsfall från tingsrätter, hovrätter och HD. Det kan således noteras att det kan finnas rättsfall av relevans för arbetet som inte har behandlats då de inte har uppmärksammats vid rättsfallsurvalet. Vidare motivering till urvalet av rättsfall görs i avsnitt 5.1.2.1. En kvantitativ rättsfallsanalys innebär att ett större antal rättsfall kommer att studeras men endast översiktligt. Det är således inte fråga om en kvalitativ rättsfallsanalys där endast ett fåtal utvalda rättsfall analyseras mer djupgående.¹⁸

1.4.3 Material

I arbetet används doktrin i stor utsträckning för att komplettera rättskällor av högre dignitet, då de delar av brottmålsprocessen som arbetets syfte aktualiserar sällan behandlas utförligt i förarbeten och rättspraxis. Doktrinförfattare väljs framförallt efter dess auktoritet inom sina respektive områden av expertis. Urvalet baseras på deras positioner, namnkunnighet och att de citeras frekvent. Även författare med lägre auktoritet används i fall där författaren antingen tillför intressanta synpunkter eller är en av få som skriver inom området. I förevarande fall ställer jag mig förvisso mer kritisk till de uttalanden som görs i artiklar av sådana författare, varför de används med försiktighet.

Som grund för framställningen står flertalet av Per Olof Ekelöf m.fl.:s *Rättegångshäften*¹⁹. Böckerna är av stor betydelse för att redogöra för centrala begrepp och principer inom brottmålsprocessen. Det ska dock noteras att flera

¹⁸ Bryman (2018) s. 198 ff. och 454 ff.

¹⁹ Ekelöf m.fl. (2009), Ekelöf m.fl. (2011), Ekelöf m.fl. (2015) och Ekelöf m.fl. (2016).

ändringar har skett i framförallt RB sedan de använda upplagorna gavs ut. Därmed har materialet i böckerna i viss mån behövt granskas mot annat mer aktuellt material i form av bland annat nyare förarbeten och doktrin. Särskilt ska Lars Holmgård nämnas i detta hänseende. Holmgårds bok *Bevisning i brottmål*²⁰ utgör relativt ny doktrin på området och boken tar således hänsyn till såväl relevant rättspraxis som aktuell forskning. Trots att Holmgård möjligen inte kan anses ha hög auktoritet som forskare inom området utgör hans bok ett bra komplement. Jag vill även lyfta fram Peter Fitger m.fl.:s lagkommentar *Rättegångsbalk*²¹. Lagkommentaren har varit värdefull för att få RB kommenterad på ställen med oklarheter och utvecklad där lagtexten i sig inte ger mycket vägledning. Vidare har även lagkommentaren varit av betydelse för att komplettera Ekelöf m.fl.:s Rättegångshäften, då lagkommentaren uppdateras konsekvent med nödvändig aktuell rättspraxis.

Särskilt ska poängteras att visst material, bland annat rättspraxis och doktrin, som används i arbetet har tvistemål som utgångspunkt. Detta då det i viss mån saknas tillräckligt med underlag i förhållande till brottmål. Valet borde inte medföra större problematik då flera av de bestämmelser som behandlas i arbetet gäller för såväl brottmål som tvistemål. Jag har emellertid varit försiktig med att dra slutsatser i förhållande till brottmålsprocessen från de uttalanden som görs däri. Detta då det ställs än högre krav på rättssäkerhet vid hanteringen av brottmål mot bakgrund av bland annat EKMR. Det går därför inte att dra direkta slutsatser från de redogörelser som görs gällande tvistemål på förfarandet i brottmål.

Artiklar från amerikanska och brittiska tidskrifter används i de delar där arbetet undersöker utländsk rätt i förhållande till svenska domstolars användning av ordböcker. De använda tidskrifterna består bland annat av juridiska och semiotiska tidskrifter. Artikelförfattarna har valts efter deras ansedda auktoritet inom sina respektive områden. Följaktligen bedöms artiklarna vara av relevans och tillförlitliga. Härvid ska Samuel A. Thumma och Jeffrey L. Kirchmeier nämnas som särskilt betydelsefulla för arbetet vad gäller redogörelsen för och problematiseringen kring Högsta domstolen i USA:s användning av ordböcker.

1.5 Forskningsläge

Vad gäller materiell processledning i brottmål har tidigare forskning främst behandlat huruvida rätten får processleda för att förmå åklagaren att klargöra eller justera gärningsbeskrivningen samt för att göra påpekanden om eventuella alternativa yrkanden. Härvid kan Fitger m.fl.:s kommentar till RB nämnas. Lagkommentaren²² behandlar frågor om gärningsbeskrivningens koppling till reglerna om materiell processledning. Även Ekelöf m.fl.:s *Rättegång*

²⁰ Holmgård (2019).

²¹ Fitger m.fl. (2023-06-07, Version 94, JUNO).

²² Fitger m.fl. (2023-06-07, Version 94, JUNO).

*Andra häftet*²³ behandlar denna koppling. I *Rättegång Femte häftet*²⁴ behandlar författarna även materiell processledning i förhållande till bland annat bevisupptagningen och utredningen i övrigt. Det saknas emellertid utförlig forskning som berör rättens möjligheter eller skyldigheter att processleda när den finner ett visst faktum notoriskt och då faktumet kan ha avgörande betydelse för utgången i målet.

Bengt Lindell har ytterst bidragit till forskningen kring notoriska fakta. I sin framställning *Notorietet och kontradiktion*²⁵ har Lindell undersökt vilka omständigheter som de facto är notoriska och vilken betydelse notoriska fakta har i rättstillämpningen. Härutöver saknas det i stor utsträckning mer omfattande forskning gällande notoriska fakta. Den forskning som gjorts gällande notoriska fakta, utöver Lindells framställning, behandlar framförallt hur notoriska fakta definieras och hur det förhåller sig till domarens privata vetande, allmänna och särskilda erfarenhetssatser samt domstolsnotoriska omständigheter. Det förekommer således skral forskning kring vilka verktyg, i form av till exempel ordböcker, som rätten har rätt att använda för att fastställa eller säkerställa notoriska fakta. Det ska dock noteras att forskningen kring rättens användning av ordböcker är allt mer omfattande inom common law-system, där det gjorts utförliga undersökningar av i vilka sammanhang rätten vänder sig till ordböcker och vilka ordböcker rätten då väljer som stöd.²⁶

1.6 Disposition

Efter uppsatsens inledande kapitel följer *kapitel 2* där flera, för arbetet relevanta, grundläggande principer inom brottmålsprocessen redogörs för. I kapitlet behandlas den ackusatoriska principen, kontradiktionsprincipen, omedelbarhetsprincipen och muntlighetsprincipen för förståelse för kommande kapitel i arbetet.

Kapitel 3 presenterar brottmålsprocessen i allmänhet. Kapitlet behandlar brottmålsprocessens aktörer i form av rätten, åklagaren och den tilltalade samt deras respektive roll under och efter huvudförhandlingen. Det redogörs mer utförligt för den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR och rättens skyldighet att utföra materiell processledning. Kapitlet avslutas med en sammanfattning som främst fokuserar på de delar som har betydelse för arbetets andra och tredje frågeställning och behandlar även i viss mån vad som framkommit i kapitel 2. En analys av frågeställningarna sker först i arbetets avslutande kapitel.

I *kapitel 4* presenteras den för frågeställningarna viktiga notorietetsbestämelsen. Först redogörs översiktligt för den grundläggande principen om

²³ Ekelöf m.fl. (2015).

²⁴ Ekelöf m.fl. (2011).

²⁵ Lindell (2007).

²⁶ Se särskilt Thumma & Kirchmeier, *Buffalo Law Review* (1999) och Hobbs, *Discourse Studies* (2011).

förbudet för användning av domarens privata vetande. Därefter behandlas utförligt notoriska fakta och allmänna erfarenhetssatser som båda utgör undantag från förbudet för domaren att använda sitt ”privata” vetande. Även särskilda erfarenhetssatser redogörs för främst i syfte att påvisa distinktionen mellan dem och allmänna erfarenhetssatser. Kapitlet avslutas med en sammanfattning av vad som framkommit av utredningen, medan en analys av kapitlet för att besvara arbetets första frågeställning görs i arbetets sista kapitel.

Kapitel 5 redogör för rättens tolkning av ord och begrepp. Särskilt behandlas rättens användning av allmänt språkbruk och dess koppling till notoriska fakta. Vidare presenteras såväl svenska som utländska domstolars användning av ordböcker vid utrönandet av allmänt språkbruk. Därefter presenteras hur slang och utländska ord och begrepp tillförs ett mål och sedermera tolkas av rätten. Förevarande kapitel kan sägas utgöra det i arbetet viktigaste bidraget till svensk rättsvetenskap. Slutligen görs en sammanfattning av skillnaderna mellan hanteringen av svenska ord och begrepp respektive slang och utländska ord och begrepp. Även i förevarande fall sker analysen av arbetets fjärde frågeställning i arbetets sista kapitel.

I *kapitel 6* presenteras Snippamålet och dess hantering i såväl tingsrätt som hovrätt. Vidare redogörs för riksåklagarens överklagande, HD:s prövningstillstånd och sedermera beslut i målet. I kapitlet görs ingen sammanfattning och det förs heller ingen avslutande analys då Snippamålet framförallt ska användas i arbetets avslutande analys för att exemplifiera och konkretisera frågeställningarna.

Slutligen förs i arbetets sista kapitel, *kapitel 7*, den avslutande analysen och diskussionen. I kapitlet besvaras arbetets fyra frågeställningar var för sig. Det förs även diskussioner i förhållande till Snippamålet och då särskilt hovrättens avgörande i målet. Slutsatser presenteras delvis i anslutning till analysen av respektive frågeställning, men främst i kapitlets avslutande sammanfattande slutsatser.

2 Grundläggande principer

2.1 Principernas betydelse för brottmålsprocessen

Till grund för den svenska brottmålsprocessen ligger flertalet principer som kommer till uttryck i RB och EKMR. I RB återfinns bland annat muntlighetsprincipen, omedelbarhetsprincipen och koncentrationsprincipen som anses utgöra huvudförhandlingens grundsatser. Den ackusatoriska principen och kontradiktionsprincipen kommer till uttryck i både RB och EKMR. Kontradiktionsprincipen har även genom just EKMR fått ett allt större genomslag i svensk brottmålsprocess.²⁷ Av nämnda principer är framförallt den ackusatoriska principen, kontradiktionsprincipen, omedelbarhetsprincipen och muntlighetsprincipen av intresse för arbetet, varför en översiktlig redogörelse av principerna görs nedan.

2.2 Ackusatoriska principen

Rätten får inte, mot bakgrund av den ackusatoriska principen, ta upp en fråga om straffrättsligt ansvar på eget initiativ. Talan om straffrättsligt ansvar ska istället, när åtalsrätten inte tillkommer målsäganden, väckas av en åklagare enligt bestämmelserna i 20 kap. RB.²⁸ Vidare medför den ackusatoriska principen mer generellt att parterna ansvarar för brottmålets sakinnehåll, medan rätten har att opartiskt leda processen och pröva det parterna lägger fram.²⁹

2.3 Kontradiktionsprincipen

I enlighet med kontradiktionsprincipen står två parter, åklagaren och den tilltalade, mot varandra inför rätten och förutsätts vara verksamma i rättegången. Kontradiktionsprincipen medför vidare att båda parter ska få ta del av den andra partens yrkanden, grunder och bevisning.³⁰ Av samma vikt är att båda parter ges möjlighet att bemöta motpartens anföranden, vilket sedermera även kräver att parterna får tillräckligt med tid på sig för att så kunna göra. Syftet med kontradiktionsprincipen är således att säkerställa att båda parter får kännedom om materialet som tillförs målet, får möjlighet att framföra synpunkter på materialet och får lika möjligheter att åberopa bevisning.³¹

Kontradiktionsprincipen utgör även ett element, utan att framgå av konventionstexten, i artikel 6.1 EKMR som stadgar rätten till en rättvis rättegång.³² Vad gäller brottmål synes kravet på ett kontradiktoriskt förfarande, enligt *In-synsutredningen*, sträcka sig längre enligt EKMR och Europadomstolens

²⁷ NJA II 1943 s. 5; SOU 2013:17 s. 177 f., 181, 221 och 234.

²⁸ Ekelöf m.fl. (2015) s. 145; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 20 kap.

²⁹ SOU 2019:38 s. 24.

³⁰ Ekelöf m.fl. (2009) s. 30; Ekelöf m.fl. (2016) s. 70 f.

³¹ SOU 2011:45 s. 111; Brandstetter mot Österrike p. 67.

³² SOU 2011:45 s. 111; Vegotex International S.A. mot Belgien [GC] p. 134.

praxis än RB:s uppställda krav.³³ Rätten måste till exempel i vissa fall ge parterna möjlighet att yttra sig över en grund som de själva inte fört in i processen, då den inte får grunda sitt avgörande på annat material än sådant som båda parter haft tillfälle att yttra sig över.³⁴ Detta gäller särskilt för hur rätten har att bereda parterna tillfälle att yttra sig över frågor om till exempel vad som utgör notoriska fakta i ett givet fall.³⁵ I målet *Vegotex International S.A. mot Belgien* har Europadomstolen konstaterat att kontradiktionsprincipen medför att rätten måste avstå från att basera avgöranden på faktaelement som inte har diskuterats under processen så att utfallet inte anses oförutsebart även för en aktsam part. Rätten måste således vara varsam när den anar att ett mål kan få en oväntad vändning. Detta gäller särskilt om det rör en fråga som är lämnad till rättens skönsmässiga bedömning.³⁶

2.4 Omedelbarhetsprincipen

Omedelbarhetsprincipen stadgas i 30 kap. 2 § 1 st. RB, vari förstås att domen ska grundas på det som förekommit under huvudförhandlingen, om en sådan hålls, och att endast de domare som närvarat under hela förhandlingen får delta i avgörandet.³⁷ Omedelbarhetsprincipen syftar således till att säkerställa att både rätten och parterna har möjlighet att ta del av det fullständiga processmaterialet genom att närvara vid huvudförhandlingen. På så sätt säkerställs även rättssäkerheten genom att den tilltalade vet vilken bevisning som åberopas och därmed ges möjlighet att bemöta den.³⁸

Rätten får mot bakgrund av omedelbarhetsprincipen inte, till grund för sin dom, lägga sådant processmaterial som finns tillgängligt i målet men som inte har lagts fram eller åberopats vid huvudförhandlingen.³⁹ Följaktligen får rätten inte döma över andra yrkanden eller rättsfakta än de som framställts av parterna vid huvudförhandlingen.⁴⁰ Ekelöf m.fl. uttrycker till exempel att rätten i princip inte får grunda sin dom på en uppgift i förundersökningen om den inte omnämns eller hänvisas till under huvudförhandlingen.⁴¹ Det ska dock noteras att rätten likväl har tillgång till förundersökningsprotokollet enligt 45 kap. 7 § RB. *Processlagberedningen* menar att en sådan ordning är viktig så att domaren kan leda huvudförhandlingen på ett lämpligt sätt.⁴² Även föredragande departementschef vid 1987 års ändringar ger uttryck för att

³³ SOU 2010:14 s. 245.

³⁴ Danelius m.fl. (2023) s. 312 f. och 323.

³⁵ SOU 2010:14 s. 245.

³⁶ *Vegotex International S.A. mot Belgien* [GC] p. 136.

³⁷ Ekelöf m.fl. (2009) s. 27; prop. 2004/05:131 s. 81.

³⁸ SOU 2017:7 s. 173; Dahlman (2018) s. 51.

³⁹ SOU 2010:14 s. 231; Fitger m.fl., *Rättegångsbalken* (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 17 kap. 2 §; bestämmelsen i 17 kap. 2 § RB reglerar rättegång i tvistemål men motsvarar bestämmelsen i 30 kap. 2 § RB som reglerar rättegång i brottmål, varför kommentaren till förstnämnda lagrum är av relevans.

⁴⁰ Ekelöf m.fl. (2011) s. 11.

⁴¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 28.

⁴² NJA II 1943 s. 570.

rätten behöver ha tillgång till förundersökningen för att bland annat kunna tillgodogöra sig processmaterialet bättre.⁴³ Av naturliga skäl gäller vidare att rätten som huvudregel inte får använda material som kan ha inhämtats utanför målet.⁴⁴

2.5 Muntlighetsprincipen

Enligt 46 kap. 5 § RB ska huvudförhandlingen vara muntlig. Som huvudregel gäller således att parterna inte får ge in eller läsa upp skriftliga inlagor, utan processmaterialet ska läggas fram inför rätten i muntlig form. Sedan 1987 års ändring av bestämmelsen och genom 2008 års reform utvidgades dock möjligheterna att göra undantag från huvudregeln om muntlighet.⁴⁵ Muntlighetsprincipen hör vidare samman med omedelbarhetsprincipen på så sätt att målets avgörande ska grundas på det som omedelbart och muntligen framförts av parterna.⁴⁶ Följaktligen utgör muntlighetsprincipen en viktig garanti för säkerställandet av bevisningens tillförlitlighet.⁴⁷

Även 36 kap. 16 § RB ger uttryck för muntlighetsprincipen och stadgar att vittnen ska lämna sina berättelser muntligen. Det råder således ett principiellt förbud mot att vittnen hänvisar till en skriftlig berättelse eller att vittnesmål i sin helhet läggs fram genom vittnesintyg.⁴⁸ Muntlighetsprincipen ställer även krav på att parterna som ska höras, hörs muntligen inför rätten.⁴⁹ Vid sidan av själva muntligheten är det nämligen viktigt att rätten kan göra egna iakttagelser av till exempel ansiktsuttryck och tonläge samt kroppsspråk i övrigt hos dem som hörs inför rätten.⁵⁰

⁴³ Prop. 1986/87:89 s. 99 f.

⁴⁴ NJA II 1943 s. 203; se avsnitt 4.2 om notoriska fakta respektive avsnitt 4.3.2 om allmänna erfarenhetssatser.

⁴⁵ NJA II 1943 s. 5; prop. 1986/87:89 s. 217 f.; prop. 2004/05:131 s. 145 ff.

⁴⁶ NJA II 1943 s. 5.

⁴⁷ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap.

⁴⁸ Ibid., kommentaren till 36 kap. 16 §.

⁴⁹ SOU 2017:7 s. 27.

⁵⁰ SOU 2017:98 s. 234.

3 Allmänt om brottmålsprocessen och särskilt om materiell processledning

3.1 Parterna

Parterna i brottmål består förenklat sett av den tilltalade och åklagaren. Åklagarens roll är bland annat att väcka åtal mot den tilltalade för brott och driva åtalet i process vid domstolen.⁵¹ Som tidigare nämnts saknar rätten, enligt den ackusatoriska principen, möjlighet att på eget initiativ ta upp en fråga om straffrättsligt ansvar.⁵²

3.1.1 Åklagarens gärningsbeskrivning

Åklagaren väcker åtal genom att hos rätten skriftligen ansöka om stämning mot den som ska tilltalas enligt 45 kap. 1 § RB. Vidare ställer 45 kap. 4 § RB krav på vad åklagaren måste uppge i stämningsansökan. Enligt bestämmelsens tredje punkt ska åklagaren uppge ”den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga”. Detta utgör åklagarens *gärningsbeskrivning*.⁵³ Enligt 30 kap. 3 § 1 men. RB får rätten endast döma över sådan omständighet, sådant rättsfaktum, som åklagaren tagit upp i gärningsbeskrivningen. Bestämmelsen ger uttryck för den ackusatoriska principen och medför att rätten är bunden av åklagarens gärningsbeskrivning. Det ska dock noteras att rätten enligt andra meningen inte är bunden av åklagarens rubricering eller angivna lagrum. Utrymmet för rättens möjlighet att avvika från den rättsliga beteckning som åklagaren gett den åtalade gärningen är emellertid begränsat genom bland annat artikel 6 EKMR.⁵⁴

3.1.2 Den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR

EKMR gäller som lag i Sverige sedan den inkorporerades i svensk rätt genom *lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*. Förevarande innebär bland annat att svenska domstolar, genom fördragskonform tolkning, alltid ska välja den tolkning av inhemsk lag som bäst överensstämmer med konventionen och Europadomstolens praxis. Detta gäller oavsett om inhemska förarbeten, inhemsk rättspraxis eller doktrin pekar i en annan riktning.⁵⁵

Artikel 6 EKMR stadgar *rätten till en rättvis rättegång*. Enligt stadgandet ska var och en, vid prövningen av en anklagelse för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skäligen tid och inför en oavhängig och

⁵¹ Ekelöf m.fl. (2016) s. 38 f. och 206.

⁵² Ekelöf m.fl. (2015) s. 145.

⁵³ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 45 kap. 4 §.

⁵⁴ Ekelöf m.fl. (2015) s. 139 f.

⁵⁵ Danelius m.fl. (2023) s. 48.

opartisk domstol. En eventuell kränkning av artikel 6 ska bedömas mot bakgrund av rättegången i dess helhet. Med andra ord är det först efter rättegångens slut som man kan avgöra om en part lidit skada av ett eventuellt brott mot principen om en rättvis rättegång.⁵⁶

Europadomstolen har fastslagit principen om likställdhet, som har ett nära samband med kontradiktionsprincipen, som en del av artikel 6.1 EKMR. Principen innebär framförallt att parterna ska vara likställda i processen.⁵⁷ Danelius m.fl. lyfter att det i brottmål krävs att den tilltalade inte får sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan inför rätten, men att det inte finns något som hindrar att den tilltalade i vissa hänseenden har en mera förmånlig ställning än åklagaren. Enligt Danelius m.fl. kan en favorisering av den tilltalade i vissa fall vara nödvändigt för att eliminera risken för en felaktigt fällande dom.⁵⁸ Vidare medför likställdhetsprincipen en rättighet för båda parter att få insyn i processmaterialet.⁵⁹ Enligt Europadomstolen är det framförallt en viktig garanti för den tilltalade att i princip få obegränsad tillgång till materialet i sitt ärende.⁶⁰

Artikel 6.3 stadgar vissa minimirättigheter, som enligt Danelius m.fl., bör ses som särskilt viktiga aspekter av rätten till en rättvis rättegång i brottmål.⁶¹ Enligt artikel 6.3 (a) har den som blivit anklagad för brott rätt att underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen. Den tilltalade har vidare rätt till en fullständig, precis och detaljerad underrättelse så att hen fullt ut förstår omfattningen av anklagelserna.⁶² Kraven på underrättelsen gäller inte enbart vid den ursprungliga anklagelsen, utan omfattar även ändringar i denna.⁶³ Som exempel kan nämnas *Mattoccia mot Italien*, där den tilltalade inte fick tydlig information om ändringar av påståenden om tid och plats för brottet. Följaktligen försvarade den tilltalade sig delvis mot misstankar som inte längre var aktuella.⁶⁴ Minimirättigheten ska säkerställa att den tilltalade har möjlighet att försvara sig på ett adekvat sätt. Om åklagaren gör ändringar i sina påståenden måste rätten bereda den tilltalade möjlighet att yttra sig däröver. Först därefter har rätten möjlighet att döma den tilltalade i enlighet med

⁵⁶ Welke och Bialek mot Polen p. 83; Dikme mot Turkiet p. 109-110; Danelius m.fl. (2023) s. 309.

⁵⁷ Öcalan mot Turkiet [GC] p. 140; Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 159-160.

⁵⁸ Danelius m.fl. (2023) s. 310.

⁵⁹ Neumeister mot Österrike p. 22; Ehrenkrona, Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, kommentaren till Artikel 6, Karnov (JUNO).

⁶⁰ Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 174.

⁶¹ Ibid. p. 393-394; Danelius m.fl. (2023) s. 182 och 312.

⁶² Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 395 och 411.

⁶³ Ibid. p. 405; Danelius m.fl. (2023) s. 406 f.

⁶⁴ *Mattoccia mot Italien* p. 61.

ändringarna.⁶⁵ Enligt artikel 6.3 (b) har den tilltalade även rätt att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. Vad gäller tidsaspekten ska särskilt målets karaktär, målets komplexitet och processens skede beaktas.⁶⁶ Vid ändringar i anklagelserna eller vid införandet av ny bevisning måste den tilltalade ges tillräckligt med tid för att anpassa sin position och sitt försvar.⁶⁷ Minimrättigheten enligt artikel 6.3 (b) sammanhänger med rätten till en fullständig underrättelse på så sätt att underrättelsen måste vara tillräckligt tydlig för att den tilltalade ska kunna försvara sig mot den.⁶⁸

3.1.3 Parternas bevisföring

35 kap. 6 § 1 st. RB stadgar grundregeln att parterna ansvarar för att finna och lägga fram bevisning. Parterna ska således, även mot bakgrund av kontradiktionsprincipen, spåra upp, uppge och lägga fram de bevis som de vill åberopa inför rätten.⁶⁹ Rätten saknar numera möjlighet att självant inhämta bevisning i brottmål som hör under allmänt åtal.⁷⁰ Vidare råder enligt 35 kap. 1 § RB *fri bevisföring*, vilket innebär att det inte finns några begränsningar för vilka bevismedel som får tillföras målet av parterna.⁷¹ Det är dock viktigt att poängtera att rätten särskilt har att beakta EKMR, och framförallt artikel 6 om rätten till en rättvis rättegång, i de fall där bevisning införskaffats på ett otillbörligt sätt.⁷²

I brottmål har åklagaren hela bevisbördan och det är således denne som måste bevisa samtliga omständigheter som måste föreligga för att den tilltalade ska kunna fällas för brott.⁷³ Beviskravet i brottmål lyder att ett förhållande ska vara ”ställt utom rimligt tvivel”. Det höga beviskravet syftar till att undgå oriktiga fällande brottmålsdomar. Följaktligen ska en bristande fullbordan av beviskravet i samtliga fall gå ut över åklagaren och åtalet ska ogillas.⁷⁴

3.2 Rätten

Rätten besitter rollen som *rättskipare*, vilket innebär att den har att ta ställning till frågan om ansvar för brott.⁷⁵ Rätten ska lyssna till båda parterna och tar

⁶⁵ Danelius m.fl. (2023) s. 408 f.; Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 407.

⁶⁶ Guide on Article 6 of the European Convention of Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb) p. 423.

⁶⁷ Ibid. p. 427.

⁶⁸ Ibid. p. 396; Danelius m.fl. (2023) s. 407.

⁶⁹ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 6 §.

⁷⁰ Prop. 2021/22:186 s. 105.

⁷¹ SOU 1938:44 s. 377; Ekelöf m.fl. (2009) s. 26.

⁷² Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 1 §, underrubrik *Bevisföringen*; se även NJA 2021 s. 286.

⁷³ Diesen (2015) s. 122; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 1 §, underrubrik *Bevisbördan*.

⁷⁴ Nordh (2019a) s. 25; Diesen (2015) s. 123 f.; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 1 §, underrubrik *Beviskravet*.

⁷⁵ SOU 2013:17 s. 213.

således i praktiken en prövande roll som mottagare av den utredning som parterna presenterat.⁷⁶ Under huvudförhandlingen ska rätten, genom juristdomaren⁷⁷, leda processen och ytterst ansvara för att målet handläggs och avgörs på ett rättssäkert och ändamålsenligt sätt. Detta innebär bland annat att domaren har att klarlägga parternas ståndpunkter och verka för att inget onödigt tillförs målet.⁷⁸ Rätten har emellertid, sedan den ackusatoriska principens genomslag, en allt mindre aktiv roll under huvudförhandlingen.⁷⁹ Rättens fristående roll från själva utredningen förstärktes ytterligare genom 2022 års ändringar av RB, där rättens möjligheter att självmant inhämta bevisning i brottmål togs bort och dess möjligheter att begära komplettering av utredningen begränsades.⁸⁰ Denna fristående roll från själva utredningen utgör enligt förarbetena en rättssäkerhetsfråga.⁸¹ Rätten har emellertid alltså det övergripande ansvaret för processen och får eller ska i vissa fall vara självständigt verksam vid prövningen av brottmål.⁸²

Det är av yttersta vikt att rätten i brottmål förhåller sig opartisk och även *framstår* som objektiv och opartisk för den tilltalade.⁸³ Enligt Danelius m.fl. medför de krav som artikel 6 EKMR uppställer på en oavhängig och opartisk domstol att rätten ska handla objektivt.⁸⁴ Kravet på opartiskhet enligt artikel 6 EKMR medför bland annat att det inte får förekomma några legitima tvivel hos en objektiv iakttagare vad gäller rättens opartiskhet.⁸⁵

3.2.1 Jura novit curia

35 kap. 2 § 2 st. RB stadgar att det inte krävs bevis om vad lag stadgar, vilket innebär att parterna inte behöver föra bevisning om innehållet i svensk rätt.⁸⁶ Bestämmelsen ger således uttryck för principen om *jura novit curia*, det vill säga att rätten känner lagen. Principen hänför sig till *rättsfrågor* som avser hur lagen ska tillämpas på det som har hänt. Rättsfrågor utgörs enligt Lindell av sådana värderingsfrågor och sådana ställningstaganden som aktualiseras vid tillämpningen av rättsregler och rättsliga principer.⁸⁷ *Sakfrågor* ska istället bevisas av parterna i målet och avser vad som faktiskt har hänt.⁸⁸

⁷⁶ SOU 2017:7 s. 84.

⁷⁷ Härefter benämnd ”domaren”.

⁷⁸ SOU 2013:17 s. 26; se avsnitt 3.2.2 för redogörelse av rättens skyldighet att materiellt processleda.

⁷⁹ Ibid. s. 213; prop. 1986/87:89 s. 108; jfr NJA II 1943 s. 450 för gällande utgångsläge innan införandet av 1948 års RB.

⁸⁰ Prop. 2021/22:186 s. 98, 105 och 108.

⁸¹ SOU 2019:38 s. 345.

⁸² Ibid. s. 90 f. och 341 f.; SOU 2017:7 s. 24 f.; SOU 2013:17 s. 214.

⁸³ Dahlman (2018) s. 149.

⁸⁴ Danelius m.fl. (2023) s. 251.

⁸⁵ Piersack mot Belgien p. 30.

⁸⁶ Borgström, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 35 kap. 2 §, Karnov (JUNO).

⁸⁷ Lindell (1987) s. 25.

⁸⁸ Holmgård (2019) s. 153.

3.2.2 Materiell processledning

Enligt 46 kap. 4 § 2 st. RB har rätten en skyldighet att se till att varje mål blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver. Denna skyldighet att utföra så kallad *materiell processledning* medför att rätten ska försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs av parterna. Materiell processledning kan föras avseende bland annat yrkanden, rättsfakta och bevisfakta.⁸⁹ Rätten har till exempel i allmänhet en skyldighet att föra materiell processledning då åklagarens gärningsbeskrivning innehåller otydligheter eller ofullständigheter.⁹⁰

Det saknas detaljerade bestämmelser om den materiella processledningens omfattning i RB, då det enligt motiven får anses lösas genom den praktiska rättstillämpningen. I motiven nämns emellertid att det anses finnas goda garantier för att parterna själva råder över att utredningen i skuldfrågan blir fullständig, varför en aktiv materiell processledning i detta avseende krävs i mindre mån.⁹¹ Fitger m.fl. uttrycker dock att även om rätten inte bör ha en aktiv roll i utredningsarbetet, är den emellertid i viss utsträckning tvungen att bedriva materiell processledning i förhållande till frågor om utredningen.⁹² Stor hänsyn ska emellertid tas till den enskilda situationen och det enskilda målets karaktär.⁹³ I förarbetena nämns att rättegångens ändamål är att nå ett materiellt riktigt avgörande och att materiell processledning kan underlätta att uppnå detta. Den materiella processledningen har också en processekonomisk funktion, då handläggningen av målet med hjälp av materiell processledning kan inriktas på väsentligheter.⁹⁴ Domaren måste dock, i varje givet läge där materiell processledning aktualiseras, beakta kravet på effektivitet och kravet på opartiskhet.⁹⁵

Det råder delade meningar om *omfattningen* av domarens materiella processledning och *hur* den bör gestalta sig.⁹⁶ I förarbetena nämns att rätten bör anstränga sig för att förklara varför den agerar samt agera öppet och uttala sig på ett sätt som är förståeligt för den tilltalade.⁹⁷ Föredragande departementschef vid 1987 års ändringar påtalar också att rätten som ett första led i sin processledning bör uppmärksamma parterna på upptäckta brister i processmaterialet för att på så sätt få parterna att själva reda ut oklarheterna.⁹⁸ Ekelöf m.fl. anser att domaren bör vara mycket återhållsam eftersom det finns en risk att den tilltalade får intrycket att domaren medverkar till att få denne dömd.

⁸⁹ Ekelöf m.fl. (2011) s. 200; prop. 1986/87:89 s. 103.

⁹⁰ SOU 1982:26 s. 133.

⁹¹ Prop. 1986/87:89 s. 103 f. och 108.

⁹² Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 1 §.

⁹³ Prop. 1986/87:89 s. 105; NJA 2017 s. 1086 p. 12-13.

⁹⁴ SOU 1982:26 s. 110 f.

⁹⁵ Prop. 1986/87:89 s. 105.

⁹⁶ Ibid. s. 103 f.; SOU 2013:17 s. 218; Ekelöf m.fl. (2011) s. 200.

⁹⁷ SOU 1982:26 s. 135.

⁹⁸ Prop. 1986/87:89 s. 110.

Detta innebär att domaren inte bör ta några initiativ som kan leda till att den tilltalade fälls eller får en strängare påföljd.⁹⁹ Samtidigt nämner föredragande departementschef vid 1987 års ändringar att det är svårt för domaren att på förhand avgöra om ett visst initiativ försämrar den tilltalades situation. Därmed bör domaren i brottmål alltid ha en möjlighet att ingripa.¹⁰⁰ Hagard förhåller sig, likt Ekelöf m.fl., återhållsam till den materiella processledningen, men menar till och med att rättssäkerheten kräver fullständig passivitet från domarens sida vid handläggningen av brottmål.¹⁰¹ En sådan ordning hade dock, enligt Ekelöf m.fl., ställt för höga krav på åklagare och försvarare, då det är svårt för parterna att på samma sätt som domaren se vad som fattas. Detta borde enligt Ekelöf m.fl. framförallt gälla i mer omfattande mål.¹⁰² Lindell uttrycker att rätten, genom materiell processledning, bör upplysa parterna om omständigheter som är viktiga och som parterna inte berört. Detta eftersom parterna annars berövas möjligheten att kommentera sådana rättsfakta som rätten sedermera grundar sitt avgörande på. Samtidigt nämner Lindell att parterna bör beredas tillfälle att kommentera *allt* som är viktigt, oavsett vilken typ av fakta det rör sig om, då parterna inte ska bli överraskade av rättsens avgörande.¹⁰³

Vid bevisupptagningen kan rätten uppmärksamma något som relevant för målet, men som parterna inte tar upp till närmare utredning. Om domaren anser att det uppmärksamade har betydelse för skuldfrågan bör denne enligt Ekelöf m.fl. be åklagaren och försvararen att bringa klarhet i frågan. Vad gäller förhör kan till exempel åklagaren och försvararen, efter påpekande av domaren, då fortsätta sina förhör för att få klarhet i vittnets påståenden.¹⁰⁴ Det ska dock konstateras att rätten, enligt 36 kap. 17 § 3 st. och 37 kap. 1 § RB, har möjlighet att själv ställa frågor till förhörspersoner. Bestämmelserna tar emellertid främst sikte på frågor på enskilda punkter som görs efter såväl huvudförhöret som motförhöret. Enligt Fitger m.fl. har dock rätten genom materiell processledning möjlighet att själv eller genom parterna ställa frågor även i andra fall.¹⁰⁵

Som förstås riskerar rätten att utsätta sig för misstankar om partiskhet vid utövandet av materiell processledning.¹⁰⁶ I motiven påpekas att det får anses mindre betänkligt att domaren utför materiell processledning till förmån för den tilltalade än att processledning utförs till förmån för åklagaren. Föredragande departementschef uttrycker dock att rätten måste ha möjlighet att ingripa för att avhjälpa oklarheter och ofullständigheter i såväl parternas som

⁹⁹ Ekelöf m.fl. (2011) s. 200 f.

¹⁰⁰ Prop. 1986/87:89 s. 110.

¹⁰¹ Hagard, Advokaten (1986) s. 410.

¹⁰² Ekelöf m.fl. (2011) s. 201.

¹⁰³ Lindell (2007) s. 151 f.

¹⁰⁴ Ekelöf m.fl. (2011) s. 202.

¹⁰⁵ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 36 kap. 17 §.

¹⁰⁶ Prop. 1986/87:89 s. 270.

vittnens framställningar.¹⁰⁷ Vidare bör framhållas att en aktiv materiell processledning även gäller i förhållande till målsäganden.¹⁰⁸ I förarbetena nämns att när det finns målsäganden i ett mål är det viktigt att varken målsäganden eller den tilltalade anser att rätten är partisk till förmån för motparten.¹⁰⁹

Slutligen ska nämnas att förarbetena till 2022 års ändring av 35 kap. 6 § 1 st. RB, där bland annat rättens möjlighet att ex officio inhämta bevisning i brottmål togs bort, framhäver att möjligheten även tidigare främst hanterats genom materiell processledning. Med andra ord var det även innan ändringarna ovanligt att rätten på eget initiativ vidtog åtgärder för att ex officio inhämta bevisning. Därav konstateras i förarbetena att trots att parterna tillskrivs ett förtydligt ansvar vad gäller utredningen och bevisningen i målet kvarstår rättens skyldighet att materiellt processleda. Skyldigheten innefattar ett krav på att säkerställa en rättssäker prövning genom att bland annat reda ut målet. Vidare framhävs att borttagandet av nämnda möjligheter inte ska medföra någon begränsning av den materiella processledningen. Rätten ansvarar således alljämt för att ställa klagörande frågor till parterna.¹¹⁰

3.2.3 Kort om bevisvärdering

Enligt svensk rätt råder *fri bevisvärdering* och rätten ska enligt 35 kap. 1 § RB avgöra vad som är bevisat efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit i målet. Detta innebär följaktligen att rätten *får* och *ska* beakta allt som förekommit.¹¹¹ Rätten ska genom bevisvärderingen, med stöd av den bevisning som parterna lagt fram, bilda sig en uppfattning om bevisningens styrka för att sedermera ta ställning till om beviskravet är uppfyllt.¹¹² Den fria bevisvärderingen medför vidare att rätten inte är bunden av några lagregler vid sin bevisvärdering.¹¹³ Däremot har det i rättspraxis utvecklats vissa metoder för bevisvärdering.¹¹⁴

3.2.4 Överläggning och beslut om dom

När huvudförhandlingen har avslutats ska rätten hålla överläggning och därunder besluta dom.¹¹⁵ Av 30 kap. 7 § 1 st. RB förstås att överläggningen är obligatorisk för rätten.¹¹⁶ Vid överläggningen diskuterar rättens ledamöter de frågor som rätten har att avgöra.¹¹⁷ Rätten tar bland annat ställning, genom sin bevisvärdering, till den bevisning som parterna lagt fram under

¹⁰⁷ Prop. 1986/87:89 s. 108 ff.

¹⁰⁸ Prop. 2021/22:186 s. 99.

¹⁰⁹ SOU 1982:26 s. 131.

¹¹⁰ Prop. 2021/22:186 s. 98 f.

¹¹¹ Mellqvist, SvJT (2013) s. 754.

¹¹² Ekelöf m.fl. (2009) s. 160.

¹¹³ SOU 1938:44 s. 377; Ekelöf m.fl. (2009) s. 26.

¹¹⁴ Se t.ex. NJA 2015 s. 702.

¹¹⁵ Ekelöf m.fl. (2011) s. 268.

¹¹⁶ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 29 kap. 1 §.

¹¹⁷ Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 30 kap. 7 §, Lexino 2019-12-01 (JUNO).

huvudförhandlingen.¹¹⁸ Det saknas särskilda bestämmelser eller motivuttalanden som ger vägledning i hur en överläggning ska gå till. Rätten är således i praktiken fri att bestämma hur överläggningen ska gå till i varje fall.¹¹⁹

Det ska vidare poängteras att rätten enligt 46 kap. 17 § RB har möjlighet att återuppta en huvudförhandling efter att den avslutats om den finner det nödvändigt att komplettera utredningen innan målet avgörs. Med andra ord kan rätten själv uppmärksamma att utredningen behöver kompletteras för att rättsens avgörande ska kunna grundas på ett tillfredsställande underlag. I fall då komplettering är av enkel beskaffenhet kan rätten efter samråd med parterna inhämta informationen på annat sätt, till exempel genom skriftväxling. I förevarande fall är det dock ytterst viktigt att den tillförda informationen förmedlas till motparten.¹²⁰

3.3 Sammanfattning

I föregående kapitel har särskilt den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR och rättsens materiella processledning behandlats. Då arbetets andra och tredje frågeställning aktualiserar förevarande aspekter av brottmålsprocessen ska en sammanfattning av vad som framkommit av utredningen göras nedan. Sammanfattningen kommer även i viss mån anknyta till vad som behandlats i kapitel 2 kring några av brottmålsprocessens grundläggande principer.

Som förstås är det framförallt upp till parterna att driva processen inför rätten genom bland annat åklagarens gärningsbeskrivning och parternas bevisföring. Detta gäller särskilt mot bakgrund av den ackusatoriska och den kontradiktoriska principen som förutsätter att parterna ansvarar för utredningen i målet och är verksamma under huvudförhandlingen. Under huvudförhandlingen är rätten, mot bakgrund av nämnda principer, främst en iakttagare och mottagare av parternas processföring och processmaterial. Det är först vid överläggning och sedermera vid beslut om dom som rätten kan utöva sin egentliga prövande roll som rättskipare genom att döma över parternas presenterade utredning. Samtidigt synes det fastlagt att rätten ändock har en viktig och betydande roll även under huvudförhandlingen. Denna roll som ytterst ansvarig för processens rättssäkra och ändamålsenliga handläggande synes medföra att rätten både ska beakta den tilltalades rättigheter, särskilt mot bakgrund av EKMR, och materiellt processleda i situationer där otydligheter eller ofullständigheter uppmärksammas. Rätten har i vissa fall en skyldighet att tillgripa materiell processledning, som utgör ett verktyg för att bedriva en effektiv process och i syfte att nå ett materiellt riktigt avgörande. Mot kravet på

¹¹⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 16.

¹¹⁹ Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 30 kap. 7 §, Lexino 2019-12-01 (JUNO); Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 17 kap. 9 §.

¹²⁰ Madstedt, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 46 kap. 17 §, Lexino 2017-12-01 (JUNO).

effektivitet står emellertid kravet på rättens opartiskhet, vilka båda alltid ska beaktas av rätten. Det råder emellertid i viss mån oenighet vad gäller omfattningen av rättens materiella processledning och hur den ska utövas.

Sammanfattningsvis uppställer artikel 6 EKMR flertalet krav och principer för att tillförsäkra att den tilltalade får en rättvis rättegång. Artikeln medför en långtgående kontradiktionsprincip som bland annat innebär att den tilltalade ska ges möjlighet att yttra sig över olika frågor som rätten har uppmärksammat som viktiga, men som parterna inte diskuterat under huvudförhandlingen. Likställdhetsprincipen ställer även krav på att den tilltalade ska vara likställd åklagaren och att likställdhet förutsätter att den tilltalade har insyn i processmaterialet. Enligt de stadgade minimirättigheterna ska den tilltalade ges fulla möjligheter att försvara sig adekvat. Förevarande ställer krav på att den tilltalade får en detaljerad och fullständig underrättelse samt att den tilltalade ges tid och möjlighet att förbereda sitt ursprungliga försvar eller en omstrukturering av sitt försvar när så krävs. Slutligen medför artikel 6 EKMR att den tilltalade har rätt till en opartisk domstol, vilket särskilt aktualiseras när rätten utövar materiell processledning.

4 Notorietet m.m.

4.1 Domarens privata vetande

Omedelbarhetsprincipen medför enligt Ekelöf m.fl. ett förbud för domaren att använda sig av sitt privata vetande.¹²¹ Även stadgandet i 35 kap. 1 § RB, att rätten inte får grunda sitt avgörande på andra fakta än de som förekommit i målet under huvudförhandlingen, medför enligt Elwing att domaren inte får nyttja sitt privata vetande.¹²² Domarens privata vetande anses utgöras av den kunskap om relevanta fakta som domaren kan ha fått *utanför* sin ämbetsövning. Ekelöf m.fl. menar att förbudet kan motiveras av att domarens privata vetande inte skett under sådana garantier för dess riktighet som föreligger då rätten under en huvudförhandling tar del av något. Det ska även noteras att nämndemännen omfattas av förbudet.¹²³

Holmgård lyfter emellertid att en domare av förklarliga skäl inte kan bortse från sina kunskaper och inte helt kan låta bli att använda dem. I förevarande fall krävs dock att domaren i rimlig utsträckning upplyser parterna om sitt privata vetande ifall det kan ha betydelse för avgörandet.¹²⁴ Elwing menar att parterna då ges möjlighet att bemöta och eventuellt kritisera sådant privat vetande.¹²⁵ Ekelöf m.fl. menar emellertid att förbudet för domaren att använda sitt privata vetande bör gälla även om domaren låter parterna ta del av sitt vetande.¹²⁶

4.2 Notoriska fakta

Enligt 35 kap. 2 § 1 st. RB krävs inte bevis för omständigheter som är allmänt veterliga. Som förstås utgör bestämmelsen undantag från allmänna bevisregler.¹²⁷ Det som omfattas av undantaget är så kallade *notoriska fakta*, det vill säga omständigheter eller förhållanden som är allmänt kända. Dahlman förtydligar att notoriska fakta består i allmänt kända *specifika* omständigheter, till exempel faktumet att Olof Palme är död.¹²⁸ Undantaget motiveras av processekonomiska skäl, då parterna i annat fall hade behövt föra bevisning om alla relevanta omständigheter i målet. Det vill säga även sådana omständigheter som samtliga aktörer som deltar i processen kan förutsättas vara medvetna och ense om.¹²⁹ Vidare gäller att vad som kan anses utgöra notoriska

¹²¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 29.

¹²² Elwing, SvJT (1985) s. 233.

¹²³ Ekelöf m.fl. (2009) s. 29 f.

¹²⁴ Holmgård (2019) s. 146.

¹²⁵ Elwing, SvJT (1985) s. 233.

¹²⁶ Ekelöf m.fl. (2009) s. 29.

¹²⁷ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹²⁸ Dahlman (2018) s. 52; Ekelöf m.fl. (2009) s. 58.

¹²⁹ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §; Ekelöf m.fl. (2009) s. 58 f.; Holmgård (2019) s. 145 f.

fakta kan variera beroende på tid och rum samt andra yttre omständigheter.¹³⁰ Såväl bevisfakta och hjälpfakta som erfarenhetssatser kan utgöra notoriska fakta.¹³¹ Nordh menar även att ett rättsfaktum kan utgöra ett notoriskt faktum.¹³² Även Fitger m.fl. påstår att ett konkret rättsfaktum kan vara notoriskt, men framhäver att detta endast sällan bör kunna vara fallet.¹³³ Ett notoriskt rättsfaktum måste ändock åberopas.¹³⁴

Utgångspunkten är som sagt att alla fakta som inte kan karaktäriseras som notoriska ska bevisas av parterna.¹³⁵ Att en omständighet utgör ett notoriskt faktum medför emellertid inte enbart att parterna inte behöver föra bevisning därom, utan även att rätten får grunda sin dom på omständigheten utan att den nämnts under huvudförhandlingen.¹³⁶ Notoriska fakta utgör således undantag från omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen samt förbudet för domaren att använda sitt privata vetande.¹³⁷ Lindell understryker dock att alla notoriska fakta inte kan anses undantagna kontradiktionsprincipen på grund av principens numera stora tillämpningsområde.¹³⁸ Nordh poängterar på samma spår att rätten måste vara försiktig att beakta fakta som inte berörts under huvudförhandlingen mot bakgrund av den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR. Rätten behöver dock inte agera med sådan försiktighet om det är uppenbart att det är fråga om en omständighet som parterna kan förväntas känna till.¹³⁹ Oavsett bör dock rättens utnyttjande av vissa fakta ske så öppet som möjligt, då en rättvis rättegång delvis bygger på transparens. Det måste således vara möjligt för parterna att förutse vilka fakta rätten kommer använda vid sin bevisvärdering.¹⁴⁰ Lindell uttrycker därvid att notorietetsbestämmelsen måste tillämpas med försiktighet eftersom risken för överraskningar annars blir stor. Vidare menar Lindell nämligen att många av de antaganden som tas för självklara av rätten vid överläggningen och beslut om dom inte hade klarat en ordentlig undersökning.¹⁴¹ Även Fitger m.fl. framhäver att man numera måste ställa sig starkt kritiskt till att fakta som inte är av uppenbart notorisk karaktär och som uppenbaras först under den enskilda överläggningen läggs till grund för en dom.¹⁴² Holmgård menar till och med att om kunskapen eller kändedomen som uppenbaras först vid överläggningen

¹³⁰ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §; Ekelöf m.fl. (2009) s. 58 f.

¹³¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 58.

¹³² Nordh (2019a) s. 19.

¹³³ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹³⁴ Lindell (2007) s. 82.

¹³⁵ Holmgård (2019) s. 144.

¹³⁶ Ekelöf m.fl. (2009) s. 58.

¹³⁷ SOU 1938:44 s. 212 f. och 339; Ekelöf m.fl. (2009) s. 58 f.

¹³⁸ Lindell (2007) s. 71.

¹³⁹ Nordh (2019b) s. 42.

¹⁴⁰ Ibid. s. 47.

¹⁴¹ Lindell (2007) s. 52 och 62.

¹⁴² Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

påverkar utgången i målet ska rätten med stöd av 46 kap. 17 § RB låta parterna yttra sig över rättens syn.¹⁴³

Ekelöf m.fl. uttrycker att det krävs att en viss omständighet kan anses vara något som alla med säkerhet känner till för att kunna betraktas som ett notoriskt faktum.¹⁴⁴ På samma sätt poängterar Holmgård att inget får uppfattas som ett notoriskt faktum om inte alla parter och alla rättens ledamöter känner till omständigheten. Samtidigt uttrycker Holmgård att det avgörande för om ett visst faktum är notoriskt är om det är allmänt känt. Detta gäller sålunda teoretiskt sett oavsett vad parterna vet, det vill säga oavsett vad parterna faktiskt har för kunskap eller erfarenhet och oavsett om parterna är oense om viss kunskap.¹⁴⁵ Även Fitger m.fl. menar att en omständighet kan vara av notorisk karaktär trots att en part har en avvikande uppfattning därom.¹⁴⁶ Nordh anför däremot att omständigheten att parterna är oense om viss notorietet borde vara tillräckligt för att rätten inte ska anse faktumet som ett notoriskt faktum. Samtidigt menar Nordh att om rätten på goda grunder kan anta att omständigheten är känd även för parterna, bör det vara tillräckligt för att rätten ska kunna betrakta omständigheten som notorisk. I sådana fall bör rätten kunna använda sig av det notoriska faktumet utan särskild efterforskning.¹⁴⁷ Fitger m.fl. poängterar även att det som är att anse som notoriska fakta oftast är ostridigt mellan parterna.¹⁴⁸

Holmgård uttrycker att en domare som lägger nyvunnen kunskap, till exempel efter att ha googlat, till grund för sina slutsatser vid överläggningen eller domskrivningen går utöver vad som är godtagbart. Sådana uppgifter kan nämligen inte anses utgöra notoriska fakta och har inte heller presenterats för parterna. Holmgård lyfter dock som undantag fall där domaren har en uppenbar kunskapsbrist. Vidare framhäver Holmgård att om rätten behöver ange en källa till viss kunskap under domskrivningen är kunskapen knappast att anse som notorisk. Som exempel nämner Holmgård att kunskap om viss medicins egenskaper inte är att anse som notorisk om domaren hänvisar till FASS som källa.¹⁴⁹ Lindell menar emellertid att det får anses godtagbart att rätten kontrollerar eller undersöker notorieteten i en allmänt erkänd källa. Som exempel nämner Lindell särskilt FASS och SAOB. Följaktligen kan ett visst faktum bli notoriskt efter referens eller hänvisning. Dock menar Lindell att vad gäller

¹⁴³ Holmgård (2019) s. 150.

¹⁴⁴ Ekelöf m.fl. (2009) s. 59.

¹⁴⁵ Holmgård (2019) s. 144 f.

¹⁴⁶ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁴⁷ Nordh (2019b) s. 44.

¹⁴⁸ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁴⁹ Holmgård (2019) s. 146 f.

ett visst ords betydelse bör rätten fråga parterna om de godtar att ordets betydelse kontrolleras i ett lexikon.¹⁵⁰

Ekelöf m.fl. nämner att det kan uppkomma situationer där rätten anser att det råder tveksamhet om ett visst faktums notoriska karaktär. I förevarande fall bör rätten ta upp tveksamheten med parterna för att försäkra sig om att det faktiskt rör sig om ett notoriskt faktum innan den behandlas som sådan. Detta då en omständighet vid första anblick kan framstå som ett notoriskt faktum, men sedan visa sig att inte vara det.¹⁵¹ Även Lindell poängterar att det finns omständigheter vars notorietet är svårbedömd.¹⁵² Både *Insynsutredningen* och *Utredningen om processrätt och stora brottmål* framhäver att det kan vara svårt att avgränsa vilka fakta som är notoriska i ett givet fall.¹⁵³ Detta eftersom avgränsningen är beroende av omständigheterna i varje enskilt fall. Utredningen lyfter också att rätten har att beakta den tilltalades möjligheter att försvara sig effektivt när den avgör om viss omständighet är notorisk eller inte.¹⁵⁴ Fitger m.fl. nämner som exempel att särskild uppmärksamhet behöver ägnas åt en viss omständighet som har karaktär av ett notoriskt faktum men som ändå behöver behandlas i målet på grund av dess komplexitet.¹⁵⁵ I NJA 2003 s. 486 ansåg till exempel HD att den omständighet att hepatit B i vissa fall är en livsfarlig sjukdom inte kunde betraktas som ett notoriskt faktum. Omständigheten, det vill säga sjukdomens livsfarlighet, hade inte åberopats av åklagaren i underinstanserna men ändock nyttjats av hovrätten som en försvarande omständighet. HD uttalade att hovrätten genom frågor borde ha sökt klargöra vilka omständigheter som åberopats under huvudförhandlingen, eftersom den tilltalade i praktiken under rådande förhållanden saknade möjlighet att försvara sig.¹⁵⁶

Enligt Nordh bör gränsdragningen mellan notoriska fakta och andra fakta som blir föremål för bevisprövning i de flesta fall inte leda till några svårare överväganden. Rätten bör vid osäkerhet rörande ett visst faktums notorietet helt enkelt fråga parterna vad de anser.¹⁵⁷ Är parterna oense om notorieteten har det enligt Holmgård praktisk betydelse, eftersom det i praktiken finns svåra gränsdragningsproblem gällande vad som är allmänt känt.¹⁵⁸ *Utredningen om processrätt och stora brottmål* lyfter på samma spår att det kan vara svårt att veta hur processen ska föras vidare om parterna faktiskt inte är överens om att en viss omständighet utgör ett notoriskt faktum. Utredningen menar att det i sådana fall inte går att avstå från att föra bevisning om förevarande

¹⁵⁰ Lindell (2007) s. 93.

¹⁵¹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 59; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁵² Lindell (2007) s. 61.

¹⁵³ SOU 2010:14 s. 245; SOU 2019:38 s. 305.

¹⁵⁴ SOU 2019:38 s. 305.

¹⁵⁵ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁵⁶ NJA 2003 s. 486, s. 491-495.

¹⁵⁷ Nordh (2019b) s. 44.

¹⁵⁸ Holmgård (2019) s. 144 f.

omständighet. Med andra ord måste bevisning läggas fram vid varje osäkerhet om vad som utgör notoriska fakta. Detta förstås av kraven på en rättssäker prövning i brottmål.¹⁵⁹

4.3 Erfarenhetssatser

4.3.1 Allmänna anmärkningar

En erfarenhetssats utgör ett påstående om sambandet mellan två företeelser och kan sägas innebära att man på grundval av vissa förhållanden gör ett vedertaget *generellt antagande*.¹⁶⁰ Erfarenhetssatser kan till exempel bestå i naturlagar eller statistiska undersökningar och krävs framförallt för att rätten vid sin bevisvärdering ska kunna avgöra sannolikheten för att ett bevisstema orsakats av ett visst bevisfaktum.¹⁶¹ Som Lindell uttrycker det säger en erfarenhetssats något om alla fall som erfarenhetssatsen avser.¹⁶² På grund av erfarenhetssatsers generella karaktär kan det emellertid göras gällande att en erfarenhetssats, trots dess riktighet, i ett visst konkret fall inte är tillämplig. Lindell uttrycker även därvid att erfarenhetssatser kan vara svaga eller starka. Av förklarliga skäl är de svaga erfarenhetssatserna mer problematiska att använda och rätten bör alltid fundera över vilka omständigheter som kan utesluta en viss erfarenhetssats.¹⁶³

4.3.2 Allmänna erfarenhetssatser

Dahlman definierar *allmänna erfarenhetssatser* som "[...] generell kunskap om världen som alla människor känner till".¹⁶⁴ Som exempel på en allmän erfarenhetssats nämner Dahlman det faktum att det kan vara svårare för ett vittne, som vittnar om färgen på en bil, att skilja på färger om det var mörkt ute vid iakttagandet.¹⁶⁵ Allmänna erfarenhetssatser omfattas av stadgandet i 35 kap. 2 § 1 st. RB att det inte krävs bevis för omständigheter som är allmänt veterliga. Notorietetsbestämmelsen omfattar följaktligen såväl notoriska fakta som allmänna erfarenhetssatser.¹⁶⁶ Härav förstås att allmänna erfarenhetssatser även omfattas av undantaget från förbudet för en domare att använda sitt privata vetande.¹⁶⁷ *Processlagberedningen* framhåller emellertid att om erfarenhetssatser faller utanför området för allmän bildning och livserfarenhet bör domaren inte lita endast på sin egen sakkunskap.¹⁶⁸ Mellqvist

¹⁵⁹ SOU 2019:38 s. 305 f.

¹⁶⁰ Ekelöf m.fl. (2009) s. 19 och 281; Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740), kommentaren till 40 kap., Lexino 2019-12-01 (JUNO), underrubrik *Erfarenhetssatser*.

¹⁶¹ Holmgård (2019) s. 147; Ekelöf m.fl. (2009) s. 15; Dahlman (2018) s. 52.

¹⁶² Lindell (1987) s. 215.

¹⁶³ Ibid. s. 219 f.; Lindell (2007) s. 59 f.

¹⁶⁴ Dahlman, SvJT (2022) s. 355.

¹⁶⁵ Dahlman (2018) s. 38 och 51.

¹⁶⁶ NJA II 1943 s. 446.

¹⁶⁷ SOU 2010:14 s. 245.

¹⁶⁸ NJA II 1943 s. 445.

lyfter att det är svårt att bestämma vad som krävs för att en erfarenhetssats ska anses allmän och inte endast hänförlig till domarens privata vetande.¹⁶⁹

Det är vanligt att rätten behöver grunda sitt avgörande på allmänna erfarenhetssatser, utan att de uttryckligen nämnts i målet.¹⁷⁰ Följaktligen förstås att inte heller omedelbarhetsprincipens begränsningar för rättens bevisvärdering har bäring på allmänna erfarenhetssatser. Rätten har således möjlighet att ta hänsyn till sådana omständigheter utan att det tillförts målet av parterna.¹⁷¹ Detta har sin förklaring i att det ur ett processekonomiskt perspektiv hade varit olämpligt att varje erfarenhetssats skulle behöva uppmärksammas och bevisas då de ofta är många och självklara.¹⁷² Dahlman lyfter emellertid att huruvida ett visst påstående kan betraktas som en allmän erfarenhetssats eller inte kan ha avgörande betydelse för utgången i ett mål.¹⁷³ Som exempel kan nämnas ett trafikbrottmål från Svea hovrätt där åklagarens generalisering, att det får anses vara ett välkänt faktum att man känner att det finns risk att man kommer att somna innan man faktiskt somnar, godtogs som allmän erfarenhetssats. Svea hovrätt uttalade nämligen att "[d]et får anses ytterst osannolikt att en bilförare somnar vid ratten utan att dessförinnan ha känt några trötthets-symptom".¹⁷⁴ Svea hovrätt dömde den tilltalade för vårdslöshet i trafik trots att åklagaren inte fört bevisning om påståendet i form av generaliseringen.¹⁷⁵ Justitierådet Nordenson ansåg istället i NJA 1976 s. 202 att ett antagande, att en porrklubbs bedrivande av prostitution påverkar antalet besökare på klubben, inte kunde anses utgöra en allmän erfarenhetssats. Därmed kunde antagandet inte läggas till grund för beslut om förverkande.¹⁷⁶

Allmänna erfarenhetssatser är allt som oftast grundade på en domares allmänna livserfarenhet.¹⁷⁷ Detta medför att en erfarenhetssats ofta är svag och därmed endast ungefärligt anger hur det vanligen ligger till. Enligt Ekelöf m.fl. medför detta sålunda att även slutsatsen får anses osäker.¹⁷⁸ Även Holmgård framhåller att det finns faror med att använda sig av erfarenhetssatser grundade på domarens allmänna livserfarenhet, eftersom domaren inte bör låta egna värderingar styra bevisvärderingen.¹⁷⁹ Lindell framhäver dock att domaren inte endast erhåller kunskap om erfarenhetssatser genom sin egen livserfarenhet, utan även genom till exempel böcker och tidningar.¹⁸⁰

¹⁶⁹ Mellqvist, SvJT (2013) s. 755.

¹⁷⁰ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁷¹ Dahlman (2018) s. 38 och 51.

¹⁷² Fitger m.fl., Rättegångsbalken (2023-06-07, Version 94, JUNO), kommentaren till 35 kap. 2 §.

¹⁷³ Dahlman (2018) s. 52.

¹⁷⁴ Svea hovrätts dom 2015-03-31 i mål nr B 11529-14 s. 2.

¹⁷⁵ Ibid. s. 2 f.

¹⁷⁶ NJA 1976 s. 202, referenten JustR Nordensons uttalande.

¹⁷⁷ Holmgård (2019) s. 147.

¹⁷⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 19 f.

¹⁷⁹ Holmgård (2019) s. 149.

¹⁸⁰ Lindell (1987) s. 226.

Samtidigt uttrycker Lindell att svaga erfarenhetssatser, som består av generaliseringar gjorda på alltför få iakttagelser eller inga iakttagelser alls, riskerar att istället utgöra fördomar eller vanföreställningar.¹⁸¹

4.3.3 Särskilda erfarenhetssatser

I vissa fall krävs dock att bevisning förs om en erfarenhetssats.¹⁸² Dahlman uttrycker det som att allmänna och särskilda erfarenhetssatser även kan sägas utgöra notoriska respektive icke-notoriska erfarenhetssatser. *Särskilda erfarenhetssatser* definieras, enligt Dahlman, som generaliseringar som berör ett specifikt sammanhang som inte alla människor känner till, det vill säga som inte är allmänt kända.¹⁸³ Särskilda erfarenhetssatser bör enligt Ekelöf m.fl. läggas fram som bevisning och då främst genom sakkunnigbeviset.¹⁸⁴ Sakkunnigbevisets huvudsyfte är just att tillföra målet särskilda erfarenhetssatser.¹⁸⁵ Då sakkunnigutlåtanden utgör bevis har rätten sedermera att pröva dess bevisvärde vid bevisvärderingen. Rätten har sålunda att bedöma om materialet faktiskt tillåter den slutsats som den sakkunnige dragit.¹⁸⁶

Vidare ska nämnas att Lindell uttrycker att det inte går att dra en skarp gräns mellan de allmänna och de särskilda erfarenhetssatserna. Med andra ord är det svårt att avgöra huruvida särskild sakkunskap krävs eller inte. Lindell noterar emellertid att även i fall då domarens kunskaper om erfarenhetssatser anses tillräckliga hade det i många fall varit säkrare om en sakkunnig uttalade sig i frågan. Samtidigt menar Lindell att det i vissa fall, i synnerhet bagatellmål, inte kan anses rimligt att driva undersökningen så pass långt.¹⁸⁷

4.4 Sammanfattning

Först kan konstateras att det råder oenighet om hur domarens privata vetande kan och får beaktas. Det är visserligen klarlagt att det råder ett generellt förbud mot nyttjandet av domarens privata vetande. Däremot finns delade meningar om rätten bör ha möjlighet att använda sitt privata vetande när det lyfts med parterna. Enligt den mening som framhävs av Ekelöf m.fl., bör rätten aldrig nyttja sitt privata vetande.

Sammanfattningsvis kan även sägas att såväl notoriska fakta som allmänna erfarenhetssatser omfattas av undantaget från de allmänna bevisreglerna enligt 35 kap. 2 § 1 st. RB och undantaget från förbudet för domaren att använda sitt privata vetande. Skillnaden mellan de två synes vara att notoriska fakta utgörs av *specifika omständigheter* medan allmänna erfarenhetssatser utgörs av *generella antaganden*. Vidare har inte omedelbarhetsprincipen bäring på

¹⁸¹ Lindell (1987) s. 222 f.

¹⁸² Holmgård (2019) s. 147.

¹⁸³ Dahlman, SvJT (2022) s. 284 och 355.

¹⁸⁴ Ekelöf m.fl. (2009) s. 281.

¹⁸⁵ Dahlman, SvJT (2022) s. 284; SOU 2015:52 s. 58; Lindell (1987) s. 226 f.

¹⁸⁶ SOU 2015:52 s. 58 f.; Dahlman, SvJT (2022) s. 288.

¹⁸⁷ Lindell (1987) s. 227.

vare sig notoriska fakta eller allmänna erfarenhetssatser. Rätten kan således fritt lägga dessa till grund för sin dom, utan att parterna lagt fram eller åberopat sådana fakta eller erfarenhetssatser. Ordningen motiveras av processekonomiska skäl, då det synes orimligt att parterna skulle behöva tillföra och bevisa sådana fakta eller erfarenhetssatser som alla parter och rättens ledamöter är medvetna och överens om. Samtidigt visar utredningen att det inte alltid är möjligt för rätten att fritt nyttja notoriska fakta vid överläggning och beslut om dom.

Notoriska fakta kan bestå i bevisfakta, hjälpfakta och rättsfakta och varierar beroende på tid, rum och andra yttre omständigheter. Det kan därmed vara svårt att avgöra vad som utgör notoriska fakta i ett givet fall. Sammanfattningsvis kan även sägas ett faktum bör vara något som alla på goda grunder med säkerhet kan antas känna till. Som utgångspunkt är notoriska fakta undantaget kontradiktionsprincipen, men EKMR:s genomslag i svensk rätt har medfört vissa begränsningar av en sådan ordning. Det råder vidare delade meningar gällande huruvida rättens användning av och hänvisning till olika källor är acceptabelt vid hanteringen av notoriska fakta. Det synes till och med vara så att en mening innebär att en omständighet inte ens kan utgöra ett notoriskt faktum om rätten behöver nyttja en källa för att fastställa omständighetens existens och sanningshalt. Av utredningen framgår även att rätten, i syfte att upprätthålla och säkerställa rättssäkerheten, bör lyfta en viss omständighets notorietet med parterna om den är osäker på om omständigheten faktiskt är notorisk. Är parterna oense om faktumets notorietet bör bevisning föras om omständigheten.

Allmänna erfarenhetssatser utgör ett viktigt verktyg för rätten vid dess bevisvärdering. Risken med att använda allmänna erfarenhetssatser verkar emellertid framförallt ligga i om de anses vara svaga och således inte med tillräcklig säkerhet anger sambandet mellan två företeelser. Förevarande är särskilt fallet när rätten använder en allmän erfarenhetssats som främst grundar sig på rättens ledamöters egen livserfarenhet. Rätten bör därmed vara försiktig i tillämpandet av allmänna erfarenhetssatser och särskilt fundera över om det generella antagandet är tillämpligt i varje givet fall. Särskilda erfarenhetssatser omfattas inte av undantaget från de allmänna bevisreglerna, utan bör som huvudregel tillföras målet som bevis genom sakkunniga. Gränsdragningen mellan allmänna och särskilda erfarenhetssatser är inte helt klar, varför det i regel borde vara mer rättssäkert att föra bevisning även om vissa allmänna erfarenhetssatser. En sådan ordning kan emellertid inte alltid motiveras av processekonomiska skäl.

5 Tolkning av ord och begrepp

5.1 Svenska ord och begrepp

5.1.1 Allmänt språkbruk

Allmänt språkbruk kan sägas referera till det sätt *samtliga* personer inom en viss grupp i vardagliga sammanhang använder och förstår ett visst språk. Följaktligen kan allmänt språkbruk ses som motsatsen till sådant språkbruk som endast en mindre grupp har kännedom om, till exempel tekniska termer som enbart används av matematiker eller ekonomer.¹⁸⁸ Det kan också uttryckas så att allmänt språkbruk utgörs av ”vanliga människors” förståelse för användningen av ett visst språk. Med andra ord vad ett visst språks ord, begrepp och uttryck betyder för en ”normal talare” av det språket.¹⁸⁹ Allmänt språkbruk anses emellertid föränderligt och kan därmed utvecklas över tid. Som Molde uttrycker det är språkbrukarna, det vill säga gemene man, bestämmande över språkförändringar och språkutvecklingen.¹⁹⁰

Rätten vänder sig i vissa fall till allmänt språkbruk för att utröna betydelsen av ett visst ord eller begrepp. Detta görs både i förhållande till rättsfrågor, vid lagtexttolkning, och sakfrågor.¹⁹¹ Ekelöf m.fl. lyfter som exempel på allmänna erfarenhetssatser den betydelse som ord och uttryck har enligt allmänt språkbruk.¹⁹² Lindell uttrycker emellertid att det allmänna språkbruket i regel inte preciserar ord på ett bestämt sätt. Därför leder till exempel försök till en objektiv tolkning av bevisutsagor i många fall inte till någon större klarhet.¹⁹³

I förevarande arbete är det framförallt av intresse att undersöka hur rätten kan använda sig av allmänt språkbruk vid beslutfattande i sakfrågor. Då lagtexttolkning utgör en rättsfråga gäller *jura novit curia*, vilket innebär att tolkningen inte kan bli föremål för parternas bevisning eller notorietetsbestämelsen.¹⁹⁴ Det ska dock noteras att bestämmandet av just allmänt språkbruk i båda fall utgör en sakfråga. Lindell anför att det således även finns sakfrågor invävda i lagtexttolkningen när rätten ska tolka ett ord eller begrepp. Påståenden om innebörden av det allmänna språkbruket kan nämligen verifieras av fakta angående innebörden av detta språkbruk. Ändock gäller principen om *jura novit curia*, varför rätten är skyldig att tillämpa lagen på det

¹⁸⁸ Ryle, *The Philosophical Review* (1953) s. 167.

¹⁸⁹ Tobia, *Harvard Law Review* (2020) s. 736.

¹⁹⁰ Molde (1982) s. 9 f.

¹⁹¹ Se bl.a. NJA 1975 s. 152, Svea hovrätts dom 2017-07-03 i mål nr B 4457-17, Svea hovrätts dom 2020-02-13 i mål nr B 10591-19 och Solna tingsrätts dom 2021-05-04 i mål nr B 3256-21; se även avsnitt 5.1.2.1 för redogörelse av fler rättsfall där svenska domstolar försökt utröna allmänt språkbruk.

¹⁹² Ekelöf m.fl. (2009) s. 285.

¹⁹³ Lindell (1987) s. 294 not 50.

¹⁹⁴ *Ibid.* s. 25 och 48; se avsnitt 3.2.1 för principen om *jura novit curia* samt avsnitt 4.2 och 4.3.2 för notoriska fakta och allmänna erfarenhetssatser.

händelseförlopp som klarlagts genom fakta i målet även om rätten inte lyckas utreda innebörden av det allmänna språkbruket.¹⁹⁵

Allmänt språkbruk har vidare särskild betydelse för både avtalstolkning och försäkringsvillkorstolkning. Vad gäller avtalstolkning blir ett avtals språkliga innehåll centralt när det inte är möjligt att bevisa den gemensamma partsviljan.¹⁹⁶ Om parterna inte lyckas förse rätten med tillräcklig tolkningsdata till ledning för deras uppfattning om ett ords innebörd kan rätten göra en tolkning utifrån allmänt språkbruk.¹⁹⁷ Vid tolkning av försäkringsvillkor ska rätten bland andra faktorer ta hänsyn till ordalydelsen samt försäkringens och kundkretsens art.¹⁹⁸ Ordalydelsen utreds då i många fall genom allmänt språkbruk och utgör ibland även den avgörande tolkningsfaktorn.¹⁹⁹ I andra fall har emellertid ordalydelsen enbart en begränsad betydelse.²⁰⁰ Såväl avtalsrättsliga som försäkringsrättsliga tvister utgör tvistemål vid domstolen, varför det ska noteras att båda rättsområdena skiljer sig från straffrätten och förfarandet i brottmål.

5.1.2 Ordböcker

Som ovan nämnts har rätten i vissa fall att fastslå vad som menas med ett visst ord eller begrepp. Rätten kan i förevarande fall enligt Lindell använda sig av lexikon, uppslagsböcker och egna kunskaper om språkbruket.²⁰¹ Av intresse för arbetet är, som förstås, framförallt svenska domstolars användning av ordböcker i förhållande till sakfrågor. I kommande avsnitt ska således användningen i svensk domstol redogöras för, men även amerikanska och brittiska domstolars användning av ordböcker ska undersökas för att beskriva och nyansera svenska domstolars tillvägagångssätt.

5.1.2.1 Användning i svensk domstol

De svenska domstolarna använder i olika fall ordböcker utgivna av olika förlag. Till exempel används NE:s, Norstedts och Bonniers ordböcker.²⁰² Särskilt ofta används emellertid Svenska Akademiens tre utgivna ordböcker, SAOL, SAOB och SO. SAOL betraktas som den inofficiella normen för stavning och böjning av modern svenska. Ordlistan innehåller även viss information om ords betydelser. SAOB utgör en omfattande historisk ordbok som framförallt är ett viktigt hjälpmedel vid läsning av äldre texter. SO beskrivs

¹⁹⁵ Lindell (1987) s. 46 ff.

¹⁹⁶ Grönfors & Dotevall, Avtalslagen (22 juni 2023, Version 6, JUNO), kommentaren till 1 kap. 1 §, underrubrik *Hållpunkter vid tolkningen*; Hedwall (2004) s. 67; Lehrberg (2020) s. 125 f.

¹⁹⁷ Hedwall (2004) s. 48 och 112; NJA 2007 s. 35, s. 46 f.

¹⁹⁸ Se t.ex. NJA 2017 s. 237 p. 14.

¹⁹⁹ Radetzki, SvJT (2016) s. 754; se även bl.a. NJA 1997 s. 832 och NJA 2006 s. 5326; Svea hovrätts dom 2015-11-25 i mål nr T 3039-15.

²⁰⁰ Radetzki, SvJT (2016) s. 754 not 23; se även bl.a. NJA 2012 s. 3 och NJA 2010 s. 227.

²⁰¹ Lindell (1987) s. 46.

²⁰² Se t.ex. NJA 2015 s. 501, RH 2010:9 och Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2011-11-22 i mål nr B 666-11.

istället som en ordbok med ingående beskrivningar av ordförrådet i modern svenska. Tyngdpunkten i SO ligger på vad orden betyder och hur de används.²⁰³

Nedan ska ett antal rättsfall redogöras för i syfte att påvisa hur och när rätten använder ovan nämnda ordböcker. De rättsfall som används har valts ut då de utgör några av få rättsfall där rätten faktiskt uttryckligen hänvisar till SAOL, SAOB eller SO. Vidare valdes rättsfallen ut då tolkningarna av ord och begrepp har gjorts för att avgöra rena sakfrågor och således inte rättsfrågor. De redovisade rättsfallen valdes även ut då de visar på rättens varierande val och användning av en eller flera ordböcker. Urvalet av rättsfall skedde genom fokuserade sökningar med hjälp av sökord som *Svenska Akademien*, *SAOL*, *SAOB* och *SO*.

I ett mål vid Göteborgs tingsrätt använde tingsrätten SAOB för att definiera ordet ”förbrytare”. Ordbokens definition låg sedan till grund för tingsrättens bedömning att målsäganden pekats ut som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt och därmed att plakatets innehåll var att anse som förtal.²⁰⁴ Uppsala tingsrätt gjorde istället en jämförelse mellan och sammanvägning av SAOL:s och SO:s definition av ordet ”puss” i ett mål om sexuellt ofredande. Under målsägandeförhöret och ett vittnesförhör uttalades att den tilltalade hade kysst målsäganden med tunga, men tingsrätten ansåg att orddefinitionerna angivna i SAOL respektive SO inte gav stöd för att en kyss med tunga omfattades av ordet ”puss”.²⁰⁵ Luleå tingsrätt använde SAOL och SAOB i ett mål gällande bland annat ofredande. Åklagaren påstod i gärningsbeskrivningen att den tilltalade hade utdelat ett slag mot målsägandens ansikte och glasögon. Det var enligt tingsrätten tveksamt om den tilltalades handlande kunde beskrivas som ett utdelande av ett slag. Enligt tingsrätten definieras ett slag enligt allmänt språkbruk som en hård träff mot något. Tingsrätten ansåg således att åtalet beträffande ofredande inte var styrkt.²⁰⁶ I ett mål vid Nyköpings tingsrätt, gällande bland annat sexuella övergrepp mot barn, uttryckte åklagaren i gärningsbeskrivningen att den tilltalade ”onanerat åt” målsägandena. Såväl målsägandena som den tilltalade använde emellertid konsekvent begreppet ”runka” under sina förhör. Tingsrätten valde därmed att redogöra för betydelsen av orden onanera, masturbera och runka enligt SAOL, SO och SAOB. Enligt tingsrätten får masturbera och onanera anses ha innebörden att någon tillfredsställer sig själv sexuellt. Tingsrätten påpekade att runka har grundbetydelsen att skaka, vicka eller vackla, men att begreppet även har en välkänd bibetydelse som stämmer överens med begreppen onanera och masturbera.²⁰⁷ Såväl domen från Göteborgs tingsrätt som domen från Uppsala tingsrätt överklagades och prövades av Hovrätten för Västra Sverige

²⁰³ Svenska Akademien, ”Ordböckerna”; Svenska Akademien, ”Svenska Akademiens ordlista (SAOL)”; Svenska Akademien, ”Om ordboken”.

²⁰⁴ Göteborgs tingsrätts dom 2018-05-02 i mål nr B 16749-17 s. 6.

²⁰⁵ Uppsala tingsrätts dom 2022-05-04 i mål nr B 2917-20 s. 14.

²⁰⁶ Luleå tingsrätts dom 2018-04-18 i mål nr B 2912-17 s. 5.

²⁰⁷ Nyköpings tingsrätts dom 2018-09-07 i mål nr B 1138-18 s. 16 f.

respektive Svea hovrätt. Hovrätterna yttrade sig inte särskilt över orden eller ordboksdefinitionerna.²⁰⁸

Kort ska också nämnas vad som gäller vid en språklig tolkning av lagtext. Detta trots att det rör sig om en rättsfråga och således inte är av omedelbar betydelse för arbetet. Heuman framför att ett första viktigt steg vid tolkningen av en lagregel är att söka fastställa den språkliga innebörden.²⁰⁹ HD har gjort språkliga tolkningar i flertalet rättsfall, genom vilka de söker fastställa innebörden av ett ord eller en formulering.²¹⁰ HD söker i förevarande fall, enligt Heuman, efter innebörden eller betydelsen av ett ord genom studier av ordböcker eller synonymlistor. HD anför emellertid sällan något stöd för sin uppfattning om språkliga tolkningar och hänvisar således sällan till SAOB eller andra liknande lingvistiska verk.²¹¹

5.1.2.2 Användning i utländska domstolar

Den amerikanska Högsta domstolen har genom åren, av flera olika skäl, refererat till en mängd olika ordböcker.²¹² Ordböcker har bland annat använts för att definiera ord och begrepp som förekommer i underrätters avgöranden och i kontrakt, det vill säga för att tolka domar och processmaterial. I dessa fall har ordböckerna använts för att definiera ett ords *allmänna betydelse*, men likväl för att visa att ett ord kan ha en mängd *olika betydelser*.²¹³ Den amerikanska Högsta domstolens användning av ordböcker stödjer sig på regeln om *judicial notice*, vilken innebär att rätten får använda vissa fakta utan att de tillförts målet som bevis. Sådana fakta kan till exempel utgöra notoriska fakta.²¹⁴ Enligt Thumma och Kirchmeier är rätten bunden att ta hänsyn till *judicial notice*, men får därmed använda ordböcker som hjälpmedel för ledamöternas minne och förståelse.²¹⁵

Det råder emellertid inte konsensus kring *vilken* ordbok som den amerikanska Högsta domstolen använder sig av. Thumma och Kirchmeier uttrycker att det i stor utsträckning är lämnat till rättens skönsmässiga bedömning att välja vilken ordbok som är bäst lämpad att definiera ett specifikt ord.²¹⁶ Hobbs menar att detta medför att rätten gör ett subjektivt val.²¹⁷ Även om definitionen av ett ord inte varierar i hög grad mellan ordböcker kan små skillnader ha en betydande inverkan på avgörandet. Thumma och Kirchmeier nämner som

²⁰⁸ Hovrätten för Västra Sveriges dom 2018-10-18 i mål nr B 2878-18 och Svea hovrätts dom 2023-01-26 i mål nr B 6814-22.

²⁰⁹ Heuman, JT (2014/2015) s. 569 f.

²¹⁰ Se t.ex. NJA 2011 s. 556 och NJA 2023 s. 393.

²¹¹ Heuman, JT (2014/2015) s. 576 och 583.

²¹² Thumma & Kirchmeier, Buffalo Law Review (1999) s. 228; Hobbs, Discourse Studies (2011) s. 327.

²¹³ Thumma & Kirchmeier, Buffalo Law Review (1999) s. 228 ff.

²¹⁴ Ibid. s. 246; Lindell (2007) s. 121 f.

²¹⁵ Thumma & Kirchmeier, Buffalo Law Review (1999) s. 246 f.

²¹⁶ Ibid. s. 262 ff.

²¹⁷ Hobbs, Discourse Studies (2011) s. 331.

exempel ett fall där majoriteten och den skiljaktiga använde sig av olika ordböcker och på grund därav kom fram till olika slutsatser.²¹⁸ Weis anser att ju fler ordböcker som rätten granskar, desto bättre. Detta då det är en komplicerad process att utröna definitionen av ett ord, varför det inte bör göras genom att använda och hänvisa till enbart en ordbok.²¹⁹

Detta inkonsekventa tillvägagångssätt bidrar till avsaknad av tydlighet och förutsebarhet. Thumma och Kirchmeier menar även att ordböcker för allmänt bruk inte bör utgöra ensam källa, men kan utgöra primärkällan när ord och begrepp definieras. Detta då ordböcker kan vara svår använda med tanke på dess koppling till tid. Relevanta slang och nya meningar av ett ord riskerar till exempel att exkluderas.²²⁰ Hobbs menar att den amerikanska Högsta domstolens användning av ordböcker i vissa fall är okontroversiellt. Som exempel nämns då rätten har att tolka tekniska termer eller uråldriga texter, det vill säga för att definiera ett för rätten obekant ord. I andra fall argumenterar Hobbs att en definition inte existerar utan kontext, vilket frångås av rätten när ordböcker används som främsta hjälpmedel vid tolkningen av ords allmänna betydelse.²²¹ På samma sätt framhäver Grant att brittiska domstolar ofta slentrianmässigt vänder sig till ordboksdefinitioner. Detta trots att det inte alltid kan anses ändamålsenligt eller rättssäkert, särskilt då ordböckerna riskerar att ges mer auktoritet än och användas på ett annat sätt än ordboksförfattarna avsett.²²²

5.2 Slang och utländska ord och begrepp

Åklagare håller i vissa fall förhör med poliser om deras kunskaper om olika slangord för till exempel narkotika.²²³ Även om poliser ofta hörs som vittnen, utgör nämnd bevisning tekniskt sett *sakkunnigbevisning*. I ett mål vid Hovrätten över Skåne och Blekinge hördes en polis med flera års erfarenhet av narkotikabrottslighet. Polisen tolkade några av de ord som använts av den tilltalade i diverse konversationer på dennes mobil. Polisen uttryckte att orden i konversationerna, som enligt denne var slang för cannabis och kokain, inte kunde betyda något annat. Hovrätten fann, med särskilt stöd av polisens vittnesmål, att det stod klart att de konversationer som åklagaren lagt fram handlade om narkotika.²²⁴ En polis vittnade även i ett mål vid Hovrätten för Västra Sverige om slangord för amfetamin, kokain och cannabis. Hovrätten fann mot bakgrund av polisens vittnesmål att de konversationer som återfunnits på både den tilltalades och den medtilltalades telefoner inte kunde tolkas på annat sätt

²¹⁸ Thumma & Kirchmeier, *Buffalo Law Review* (1999) s. 269 och 272.

²¹⁹ Weis, *Mercer Law Review* (1988) s. 973 ff.

²²⁰ Thumma & Kirchmeier, *Buffalo Law Review* (1999) s. 276, 290 ff. och 296 f.

²²¹ Hobbs, *Discourse Studies* (2011) s. 341.

²²² Grant, *Semiotica* (2017) s. 484.

²²³ Se bl.a. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2023-05-12 i mål nr B 1580-23, Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-08 i mål nr B 1904-19 och Svea hovrätts dom 2020-11-06 i mål nr B 9992-20.

²²⁴ Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2023-05-12 i mål nr B 1580-23 s. 2.

än att de avsett narkotika.²²⁵ I samma mål åberopade den tilltalade två handlingar, i form av utbetalningsavier, som översatts från polska.²²⁶ Även konversationerna mellan de två medtilltalade, som lades fram som bevisning, hade översatts från polska till svenska under förundersökningen.²²⁷ I ett mål vid Svea hovrätt åberopade åklagaren istället en promemoria avseende narkotikaslang för att bevisa gärningarna i form av flertalet narkotikabrott.²²⁸ I förevarande fall bestod narkotikaslangorden dessutom av polsk slang för olika sorters narkotika. Varken tingsrätten eller hovrätten, som gick på tingsrättens bedömning, motiverade ställningstagandet att de polska orden som den tilltalade använt i olika sms faktiskt var polsk slang för olika typer av narkotika.²²⁹

Med hjälp av den omfattande information som framkom i och med knäckningen av den krypterade applikationen *Encrochat* har bland annat både Göteborgspolisen och Stockholmspolisen lyckats upprätta speciella ordlistor som definierar många av de ord som enligt polisen ofta används av personer i den kriminella sfären.²³⁰ Polisens ordlistor har sedermera använts som bevis i flertalet rättegångar.²³¹ I ett mål gällande synnerligen grovt narkotikabrott vid Svea hovrätt hade till exempel de två tilltalade kommunicerat via den krypterade applikationen *Sky ECC*. En stor del av åklagarens bevisning bestod således av Sky ECC-material. I chattarna mellan de två tilltalade användes till övervägande del slanguttryck för olika sorters narkotika. Åklagaren åberopade då även en ordlista som utgick från polisiär erfarenhet, förhör och avlyssningar som upprättats av Polisregion Mitt. Hovrätten delade helt tingsrättens bedömning att den inte fann några skäl att ifrågasätta ordlistan.²³²

5.3 Sammanfattning

Det kan konstateras att det råder olika förhållningssätt till tolkningen av svenska ord och begrepp respektive slang och utländska ord och begrepp. Vad gäller slang och utländska ord och begrepp får förstås att det krävs att parterna för bevisning om betydelsen av dessa ord och begrepp. Genom utredningen och de rättsfall som presenteras till stöd därom visar att sådan bevisning ofta sker genom antingen förhör med framförallt poliser eller genom skriftlig bevisning i form av ordlistor eller översättningar. Detta kan även förstås mot bakgrund av att slang och utländska ord och begrepp inte kan anses allmänt veterliga och därmed inte omfattas av notorietetsbestämmelsen. Följaktligen kräver slang och utländska ord bevisbörderegler. Motsatt ordning verkar gälla för svenska ord och begrepp, då de i regel synes tolkas mot bakgrund av

²²⁵ Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-08 i mål nr B 1904-19 s. 4.

²²⁶ Ibid. s. 2.

²²⁷ Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-08 i mål nr B 1904-19 s. 4 f.

²²⁸ Svea hovrätts dom 2020-11-06 i mål nr B 9992-20, bilaga 1 stämningsansökan.

²²⁹ Ibid. s. 3.

²³⁰ NE, ”Encrochat”; Abrahamsson, ”Här är polisens ordlistor för att förstå vad gängmedlemmar uttrycker”, 2 st.

²³¹ Se bl.a. Skaraborgs tingsrätts dom 2023-06-09 i mål nr B 4712-22.

²³² Svea hovrätts dom 2022-02-04 i mål nr B 13906-21 s. 6.

allmänt språkbruk. Detta utan att parterna fört någon bevisning om ordets eller begreppets betydelse. Förevarande förhållningssätt får anses ha stöd av notorietetsbestämmelsen och även det uttalande som bland annat Ekelöf m.fl. gör om att ett ords betydelse enligt allmänt språkbruk får anses utgöra en allmän erfarenhetssats.

Allmänt språkbruk i Sverige synes utgöra det sätt som majoriteten i Sverige i regel använder och förstår det svenska språket i vardagliga sammanhang. Av utredningen framgår även att allmänt språkbruk används av rätten i brottmål, men möjligtvis i större utsträckning i tvistemål som berör avtalsrätt och försäkringsrätt. Vid såväl avtalstolkning som försäkringsvillkorstolkning kan ett ords eller begrepps betydelse enligt allmänt språkbruk vara avgörande för tolkningen av ordet eller begreppet. Vid avtalstolkning är så fallet när rätten måste göra en objektiv tolkning av ordet då parterna inte lagt fram tolkningsdata som ger klarhet i tolkningen. Vid försäkringsvillkorstolkning utgör tolkningen av ordalydelsen enligt allmänt språkbruk endast en av flera tolkningsfaktorer. På samma sätt förhåller det sig med lagtexttolkning, då rätten ska ta hänsyn till den språkliga innebörden som en av flera faktorer för att utröna lagtextens betydelse.

Sammanfattningsvis nyttjar svenska domstolar i flera fall ordböcker, och då särskilt Svenska Akademiens diverse ordböcker och ordlistor, för att utröna allmänt språkbruk och sedermera tillämpa ett ords eller begrepps betydelse enligt definitioner däri för att avgöra sakfrågor. Rätten använder i förevarande fall antingen en ordbok eller en kombination av två eller tre ordböcker. Amerikanska domstolar använder diverse ordböcker för ett flertal olika anledningar, varav en anledning består i att utröna ett ords allmänna betydelse. I förhållande till användningen i utländska domstolar uttrycks att inkonsekvensen tyder på att det är lämnat till rättens skönsrättsliga bedömning att välja lämplig ordbok. Det råder även enighet om att ordböcker, åtminstone sådana för allmänt bruk, inte nödvändigtvis är ändamålsenliga att använda som ensam källa för att utröna ett ords eller begrepps betydelse. Vidare verkar såväl svenska som amerikanska domstolar stödja sig på användningen av notoriska fakta för att tolka ord utifrån allmänt språkbruk och ordböcker.

6 Snippamålet

6.1 Målet som belysande exempel

I de föregående kapitlen har rättens hantering av notoriska fakta med hjälp av materiell processledning och ordböcker behandlats objektivt. Som nämnts i det inledande kapitlet tar arbetet viss utgångspunkt i Snippamålet, då målet aktualiserar de frågor som arbetet ämnar att undersöka och besvara. Snippamålet, och framförallt Snippadomen, ska således nedan redogöras för i syfte att kunna analysera och tydliggöra gällande rätt i arbetets sista kapitel.

6.2 Tingsrätten²³³

I tingsrätten yrkade åklagaren på ansvar för två fall av våldtäkt mot barn enligt följande gärningsbeskrivning.

[TT] har genom att föra sin hand innanför [MÅ:s] shorts och trosor, hålla handen på [MÅ:s] snippa och ha ett finger inne i snippan, utfört en sexuell handling med [MÅ] som var 10 år. [...] Den sexuella handlingen är jämförlig med samlag och har varit ägnad att kränka [MÅ:s] sexuella integritet. [...]

Som muntlig bevisning återopade åklagaren bland annat förhör med målsäganden genom uppspelning av två videoinspelade förhör hos polisen. Med tanke på målsägandens låga ålder närvarade hen inte vid tingsrätten, varför varken rätten eller parterna hade möjlighet att ställa uppföljande frågor till målsäganden. Tingsrätten fann ändå målsäganden trovärdig och dennes berättelse som självupplevd. Tingsrätten ansåg vidare att den tilltalades uppgifter till stöd för förnekandet inte förtog styrkan av åklagarens bevisning och fann det därmed styrkt att den tilltalade vid två tillfällen fört in sitt finger i målsägandens vagina. Den tilltalade dömdes därmed i tingsrätten för två fall av våldtäkt mot barn till tre års fängelse.²³⁴

6.3 Hovrätten²³⁵

Hovrätten ansåg att målsägandens utsaga var att bedöma som trovärdig och att den fick starkt stöd av övrig bevisning. Följaktligen fann hovrätten att utredningen motbevisade den tilltalades version av händelseförloppet, varför åklagarens gärningspåståenden ansågs styrkta. Hovrätten menade emellertid att målsäganden inte närmare förklarat vad hen avsåg med ordet ”snippa”, som användes under polisförhören. Hovrätten valde därmed att tolka ordet ”snippa” utifrån SO och uttalade att ”[i] avsaknad av besked om målsägandens uppfattning om innebörden av ordet snippa får man falla tillbaka på den

²³³ Halmstad tingsrätts dom 2022-09-26 i mål nr B 1944-21.

²³⁴ Ibid. s. 7-12.

²³⁵ Snippadomen.

betydelse ordet får anses ha i allmänt språkbruk, där det är ett vardagligt uttryck för kvinnans yttre könsorgan [...].²³⁶ Ordet ”snippa” kunde inte, enligt hovrätten, anses vara synonymt med vagina eller slida som i ordböcker beskrivs som ”kanal som förbinder de yttre könsorganen med livmodern”. Trots att målsäganden hade uttryckt att den tilltalade ”kom in i snippan” med ett finger ”typ långt inne” ansåg hovrätten att det inte kunde tas till intäkt för att den tilltalade hade fört in sitt finger i slidan. Hovrätten fann det således inte styrkt att den tilltalade hade penetrerat målsägandens underliv, varför hovrätten frikände den tilltalade.

En juristdomare var skiljaktig och menade att målsäganden både hade förklarat och visat med handgester att den tilltalade haft handen på snippan och fingret långt inuti snippan. Den skiljaktige poängterade att det faktum att målsäganden använt ordet ”snippa” för hela sitt könsorgan och inte kunnat förklara att det varit fråga om en penetration med vuxna ord var att anse som naturligt med tanke på målsägandens ålder. Den skiljaktige ville således döma den tilltalade för två fall av våldtäkt mot barn.²³⁷

6.4 Prövningstillstånd och beslut i HD

Riksåklagaren valde att överklaga hovrättsdomen och angav bland annat att frågan om rättens skyldighet att genom materiell processledning klargöra ord och begrepp i gärningsbeskrivningen är av intresse ur prejudikatsynpunkt.²³⁸ Riksåklagaren menade att ordet ”snippa” är etablerat i det svenska språket genom framförallt verksamheter som riktar sig till barn och att ordet där används som synonymt med flickors hela kön. Därav menade riksåklagaren att det är åldersadekvat för målsäganden att använda ordet ”snippa” som en beskrivning för hela sitt kön, utan att göra åtskillnad på inre och yttre delar. Följaktligen kunde inte målsäganden förstås på annat sätt än att denne berättade om penetrationer.²³⁹ Då åklagaren hade väckt åtal för våldtäkt mot barn borde hovrätten vidare ha förstått att gärningspåståendet, att den tilltalade haft ett finger ”inne i målsägandens snippa”, innefattade ett påstående om penetration. Följaktligen påtalade riksåklagaren att hovrätten gjort fel när den prövat åtalet utan att, vid uppmärksamman osäkerhet om den semantiska betydelsen av ordet, genom frågor eller påpekanden till åklagaren sökt förstå vad som avsågs med ordet.²⁴⁰ Riksåklagaren uttalade också att hovrätten brast i sin handläggning av målet när den tolkade målsägandens användning av ett ord utifrån en ordboksdefinition utan att låta parterna yttra sig över det.²⁴¹

²³⁶ Snippadomen s. 3.

²³⁷ Ibid., aktbilaga 31 skiljaktig mening.

²³⁸ Åklagarmyndigheten, 2023-03-20, Dnr AMR-1685-23, ”Överklagande av en hovrättsdom – våldtäkt mot barn”, s. 2.

²³⁹ Ibid. s. 7 f.

²⁴⁰ Ibid. s. 9.

²⁴¹ Ibid. s. 13.

HD beslutade att meddela prövningstillstånd i delfrågan om rättegångsfel förekommit vad avser hovrättens hantering och prövning av alternativa brottsrubriceringar och lagrum inom ramen för den aktuella gärningsbeskrivningen. Därefter meddelade HD beslut i målet och förklarade att den ansåg att det hade förekommit rättegångsfel i hovrätten som inverkat på målets utgång. Vidare meddelade HD prövningstillstånd i frågan om ansvar och skadestånd, varför den undanröjde hovrättens dom i dessa delar och återförvisade målet till hovrätten för fortsatt prövning.²⁴²

²⁴² HD:s beslut 2023-11-17 i mål nr B 1937-23 s. 2.

7 Avslutande analys och slutsatser

7.1 Inledning

Arbetets syfte har varit att erhålla bättre insikt kring hur rätten utövar materiell processledning och upprätthåller rättssäkerheten, när en omständighet som eventuellt utgör ett notoriskt faktum aktualiseras i ett mål. Vidare har syftet varit att undersöka hur rätten ex officio kan använda ordböcker för att vid överläggningen tolka processmaterialet. För att uppnå syftet uppställdes fyra frågeställningar som nedan ska analyseras och besvaras var för sig. Därefter presenteras de sammanfattande slutsatserna.

7.2 Var går gränsen mellan notoriska fakta och andra fakta som kräver parternas bevisning?

Enligt notorietetsbestämmelsen behöver parterna inte föra bevisning om fakta som är allmänt kända, varför en gränsdragning mellan sådana fakta och andra fakta är av processrättslig vikt. Att ett faktum är allmänt känt synes, enligt min mening, innebära att i princip samtliga som konfronteras med ett visst faktum redan innan hade vetskap om föreliggandet av faktumet. Detta gäller dock enbart i ett särskilt rum vid en särskild tidpunkt, eftersom vad som anses allmänt känt inte behöver gälla i all tid och i alla rum. Utredningen visar emellertid att ett faktum kan vara allmänt känt, utan att till exempel samtliga parter i processen känner till faktumet. Det kan alltså förstås att det finns vissa fakta som rätten med säkerhet kan utgå från är allmänt kända. När det är så pass uppenbart att ett faktum är allmänt känt inträder processrättsliga konsekvenser, utöver att parterna inte behöver föra bevisning kring faktumet, i form av att rätten i princip fritt får använda omständigheten vid överläggning och beslut om dom utan att det berörts under huvudförhandlingen. Utredningen visar dock att det i många fall inte är uppenbart vad som utgör notoriska fakta.

Av utredningen framkommer att det råder delade meningar vad gäller användningen av källor i förhållande till notoriska fakta. Den mer restriktiva synen tyder på ett strikt förhållningssätt till notoriska fakta, medan den mer extensiva synen medför att det i viss mån ställs lägre krav på när och hur en omständighet kan anses vara och användas som ett notoriskt faktum. Jag anser att den mer restriktiva synen anses mer förenlig med kravet på rättssäkerhet, då notorietetsbestämmelsen har långtgående processrättsliga konsekvenser som kan påverka den tilltalades rätt till en rättvis rättegång. Synen borde innebära att höga krav ställs på vad som kan anses allmänt känt, varför ett hänvisande till en källa kan tyda på att inte ens rätten fullt ut känner till faktumets innebörd. Den processekonomiska aspekten, som delvis motiverar och ligger till grund för notorietetsbestämmelsen, kan enligt min mening emellertid tala för att rätten måste kunna använda källor för att säkerställa vad som gäller utan att behöva lyfta varje sådan omständighet med parterna. Mot bakgrund härav kan den mer extensiva synen anses ändamålsenlig, även om det medför

att lägre krav ställs på ett faktums notorietet. Bakom den mer extensiva synen står även Lindell, vars uttalanden får anses ha högre dignitet än Holmgård som framför den mer restriktiva synen.

Enligt utredningen kan även en omständighets komplexitet påverka om ett faktum bör anses notoriskt. En omständighet av komplex natur bör sällan anses notorisk. Samtidigt anser jag att de omständigheter som nämns som komplexa i rättspraxis får anses vara *särskilt* komplexa, då det till exempel rör sjukdomsförlopp och sjukdomssymptom. Enligt min mening kan förevarande visa att komplexa omständigheter uppställer en hög högsta gräns för när en omständighet kan anses vara notorisk. Däremot innebär det inte nödvändigtvis att andra i viss grad komplexa omständigheter inte kan anses notoriska. Inte heller borde det innebära att rätten fritt får använda mindre komplexa omständigheter som notoriska fakta. Enligt min uppfattning ger utredningen stöd för att rätten ändå borde använda majoriteten av notoriska fakta med försiktighet.

Vad gäller Snippamålet är det enligt min mening svårt att avgöra om ordet ”snippa” faktiskt kunde karaktäriseras som ett notoriskt faktum. Visserligen borde svenska ord i regel anses utgöra notoriska fakta, eftersom de kan sägas utgöra fakta som är allmänt kända. I sådana fall kan svenska ord även anses så pass uppenbart allmänt kända att samtliga processrättsliga konsekvenser inträder. Svenska ord kan inte heller sägas utgöra omständigheter av särskilt komplex natur. Det är dock enligt min mening inte helt uppenbart att vare sig ordet ”snippa” eller betydelsen av ordet kan anses allmänt känt, vilket talar för att ordet, på grund av dess betydelse för avgörandet, ändå inte borde ha karaktäriserats som ett notoriskt faktum på så sätt att det undantas omedelbarhetsprincipen och kontradiktionsprincipen. Vidare kan förstås att parterna eventuellt hade varit oense om notorieteten av ordet ”snippa” och således velat påverka tolkningen i större utsträckning, varför det även kan tänkas att det hade föranlett att bevisning förts om ordets betydelse.

Vad gäller erfarenhetssatser avgörs även gränsen mellan allmänna och särskilda erfarenhetssatser av om det aktuella generella antagandet kan anses allmänt känt. Det får enligt min mening i vissa fall anses svårt att avgöra om ett generellt antagande är notoriskt eller om det till exempel främst är grundat på domarens livserfarenhet. Notoriska fakta kan i många fall tänkas enklare att konstatera själva notorieteten av, då de utgör specifika faktiska omständigheter som kan sägas vara enklare att avgöra sanningshalten i. Förevarande talar för att det krävs mycket för att en erfarenhetssats ska anses allmän och inte särskild, vilket medför att det borde ställas höga krav på när en erfarenhetssats får tillämpas vid bevisvärderingen enligt notorietetsbestämmelsen. Däremot måste rätten ofta använda flertalet erfarenhetssatser vid sin bevisvärdering, vilket av processekonomiska skäl motiverar en viss sänkning av kravet på en erfarenhetssats notorietet. Alltjämt borde dock höga krav, enligt

min mening, gälla om den allmänna erfarenhetssatsen visar sig ligga till grund för ett avgörande ställningstagande vid bevisvärderingen.

Då erfarenhetssatser kan vara antingen svaga eller starka på ett sätt som notoriska fakta, enligt min mening, inte kan anses vara, bör bevisning om erfarenhetssatser krävas i större utsträckning. Enligt min uppfattning är det dock skillnad mellan att en erfarenhetssats är svag eller stark respektive att den får anses allmänt känd eller inte. Som jag förstår det bör det både krävas bevisning om en erfarenhetssats då det finns tvivelaktigheter om den kan anses allmänt känd och om den får anses så pass svag att en tillämpning hade bidragit till rättsosäkerhet. Samtidigt bör svagheten hos en erfarenhetssats snarare tala för att den inte alls bör tillämpas av rätten och inte enbart att det krävs bevisning därom.

Som förstås är det inte möjligt att dra en exakt gräns mellan notoriska fakta och andra fakta som kräver parternas bevisning. Samma gäller för allmänna och särskilda erfarenhetssatser. Detta beror särskilt på att det inte alltid är självklart vad som är allmänt känt i varje givet fall. Det kan dock konkluderas att utredningen visar att det i regel bör ställas höga krav på när ett faktum ska anses som allmänt känt, trots att det som utgångspunkt inte spelar någon roll vad parterna faktiskt vet. Analysens slutsats är att då de processrättsliga konsekvenser som notorietetsbestämmelsen medför är särskilt omfattande bör det vara uppenbart för rätten att faktumet är allmänt känt för att det ska bidra till inträdandet av nämnda konsekvenser. Slutligen bör emellertid kunna konkluderas att även sådana uppenbart notoriska faktum kan sätta notorietetsbestämmelsen ur spel, om faktumet är särskilt viktigt för avgörandet.

7.3 Hur kan rätten föra materiell processledning i osäkra fall av notoriska fakta?

Rätten är enligt lagtext skyldig att utöva materiell processledning för att försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter. Utredningen visar även att rätten har rätt att använda sig av materiell processledning dels i förhållande till stora delar av parternas processmaterial, dels i förhållande till uttalanden som görs av såväl parterna som vittnen och målsäganden. Rätten bör således som utgångspunkt ha relativt stort utrymme att materiellt processleda. Emot en sådan ordning talar emellertid de delade meningar om *omfattningen* av rättens materiella processledning. De delade meningarna synes främst grundas i hur rätten ska beakta kravet på effektivitet och kravet på opartiskhet.

De uttalanden som gjorts i förhållande till den mer restriktiva synen på omfattningen av rättens materiella processledning gjordes innan 2022 års ändringar, varför det kan tänkas att synsättet om misstankar om partiskhet framförallt var hänförliga till situationer där rätten tog initiativ för att i större utsträckning berika eller begränsa processmaterialet. Samtidigt måste alltså kravet på opartiskhet anses omfattande. I fall där rätten mer säkert vet hur ett

tillgripande av materiell processledning kan komma att påverka den fortsatta handläggningen av eller avgörandet i målet, måste kravet på opartiskhet väga särskilt tungt. Härvid bör särskilt beaktas att rätten enligt artikel 6 EKMR hellre bör ge den tilltalade en mer förmånlig ställning än att riskera en motsatt ordning. Som bland annat föredragande departementschef vid 1987 års ändringar menar, kan det förvisso vara svårt för rätten att på förhand avgöra om ett visst initiativ försämrar den tilltalades situation, vilket borde tala för att rätten i de allra flesta fall ändå ska kunna tillgripa materiell processledning.

Enligt den mening som istället förespråkar en mer omfattande materiell processledning verkar, vid sidan av kravet på effektivitet, även förutsebarhet och ändamålet att nå ett materiellt riktigt avgörande anses betydelsefullt. Den mer extensiva synen synes nämligen mena att det är viktigt att parterna bereds tillfälle att kommentera allt sådant som rätten anser viktigt för målets avgörande, varför rätten ska ha en omfattande möjlighet att tillgripa materiell processledning i brottmål. Bakom den mer extensiva synen står bland annat förarbetena till 2022 års ändringar och föredragande departementschef vid 1987 års ändringar. Då dessa får anses ha hög dignitet som rättskällor borde även en sammanvägning av de olika ståndpunkterna kunna medge en relativt omfattande möjlighet för rätten att materiellt processleda. Även omedelbarhetsprincipen och den ackusatoriska principen bör medge att det inte anses ändamålsenligt att rätten har en alltför begränsad rätt att utöva materiell processledning. Den prövande och rättskipande rollen som rätten besitter hade då antagligen blivit svår genomförd i vissa fall, då rätten i för stor utsträckning hade fått acceptera otydligheter och ofullständigheter vid avgörandet av målet efter huvudförhandlingen.

Vid utövandet av materiell processledning bör rätten enbart påpeka otydligheter och ofullständigheter utan att aktivt förmå parterna att agera på visst sätt. Som jag förstår utredningen bör således inte rätten ge parterna förslag på *hur* de kan reda ut de uppmärksammande otydligheterna eller ofullständigheterna, vilket enligt min mening borde innebära att rätten kan anses vidhålla en objektivt prövande roll av det material som parterna presenterar och således bör inte dess opartiskhet ifrågasättas. Detta borde särskilt gälla om rätten dessutom bereder den tilltalade tid och möjlighet att förbereda och utveckla sitt försvar efter ett sådant påpekande. På detta sätt kan den framhållna nackdelen rörande ett ifrågasättande av rättens opartiskhet tänkas läkas genom andra förfaranden som säkerställer en rättvis rättegång, då rättegången som helhet ska beaktas enligt artikel 6 EKMR.

Rättens skyldighet att utöva materiell processledning för att försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter kan aktualiseras när den under huvudförhandlingen uppmärksammar ett eventuellt notoriskt faktum som viktigt för avgörandet. Enligt min förståelse kan antingen någon av parterna föra in en omständighet i målet utan att föra bevisning därom eller rätten uppmärksamma en omständighet, som inte nämns av parterna, men som den anar kan

komma att användas som ett notoriskt faktum efter huvudförhandlingen. I förstnämnda fall kan tänkas att parten anser att omständigheten utgör ett notoriskt faktum. I båda fallen kan det emellertid hända att rätten får anledning att ifrågasätta faktumets notorietet, antingen på grund av att parterna är oense om notorieteten eller på grund av att rätten själv är osäker på om faktumet är notoriskt.

Utredningen synes ge stöd för att rätten i båda fallen kan utöva materiell processledning för att reda ut faktumets notorietet under huvudförhandlingen. Om en part fört in den aktuella omständigheten bör rätten ta ställning till om det är uppenbart att båda parter kan förväntas känna till omständigheten och att den därmed inte behöver utöva materiell processledning för att reda ut det. Av utredningen framgår att det råder enighet kring att rätten i det andra fallet ska ta upp frågan om faktumets notorietet. Jag anser vidare att utredningen ger stöd för att rätten även i andra fall, med undantag för när ett faktum är uppenbart notoriskt, bör uppmärksamma parterna på ett uppmärksammat potentiellt notoriskt faktum. Bedömningen har ytterst stöd av kontradiktionsprincipen som enligt artikel 6 EKMR får anses särskilt långtgående vad gäller notoriska fakta. Detta får i synnerhet anses gälla då parterna, och framförallt den tilltalade, inte får bli överraskade av rättens avgörande. För att åstadkomma ett för den tilltalade förståeligt och tydligt avgörande bör därför rätten genom materiell processledning bereda parterna tillfälle att yttra sig över det notoriska faktumet. Samma sak borde gälla i det fall att rätten själv uppmärksammar en omständighet, utan att den tillförs målet av parterna. Då utredningen ger stöd för att eventuell oenighet mellan parterna om ett faktums notorietet har en praktisk betydelse för den fortsatta handläggningen, tolkar jag rättens ansvar för att vidare genom materiell processledning utreda huruvida faktumet kan anses notoriskt, som långtgående.

Alltjämt borde gälla att rätten i samtliga fall på förhand, i den mån det går, bör göra en avvägning om ett agerande kan medföra risk för ett ifrågasättande av rättens opartiskhet. Det ska emellertid noteras att artikel 6 EKMR endast tar sikte på den tilltalades rättigheter, varför ett beaktande av ett notoriskt faktum till fördel för den tilltalade inte borde kunna utgöra en kränkning av EKMR. Då jag tidigare fastslagit att rätten får anses ha relativt omfattande möjligheter att utöva materiell processledning bör det handla om tydliga fall där den tilltalade missgynnas av ett agerande för att rätten inte ska agera och reda ut faktumets notorietet. Enligt min mening borde det även vara än mindre betänkligt att utöva materiell processledning för att klargöra just ett faktums notorietet eftersom det medvetandegör båda parter om faktumets existens. Utredningen ger vidare stöd för att parterna vid oenighet bör lägga fram bevisning om omständigheten, varför båda parter då får anses ges lika möjlighet, likställighet, att påverka den fortsatta hanteringen av faktumet.

Snippamålet aktualiserade hur rätten kan nyttja materiell processledning för att klargöra ord och begrepp, som kan anses utgöra notoriska fakta, som

framkommer i utsagor av förhörspersoner. Då rätten uppmärksammade att ordet ”snippa” hade betydelse för skuldfrågan borde den, mot bakgrund av vad som ovan sagts, ha haft möjlighet att tillgripa materiell processledning. Detta borde även ha stöd av att såväl Ekelöf m.fl. som Lindell verkar mena att materiell processledning i förhållande till bevisföring i de flesta fall måste vara godtagbart. Vad gäller Snippamålet togs visserligen målsägandeförhöret upp vid förundersökningen och lades endast fram genom ljud- och bildupptagning inför hovrätten vid huvudförhandlingen. Det fanns således inte möjlighet för hovrätten att materiellt processleda för att förmå parterna att ställa uppföljande eller klargörande frågor till målsäganden alternativt att själv ställa en fråga efter huvudförhöret och motförhöret. Däremot hade rätten genom materiell processledning alltså kunnat bereda parterna tillfälle att yttra sig över deras funderingar kring ordet ”snippa”. Att på förhand avgöra vilken part som hade gynnats av rättens agerande hade varit svårt. Ett tillgripande av materiell processledning för att klargöra ordet ”snippa” hade även med stöd av kravet på effektivitet och ur en processekonomisk synvinkel ansetts försvarbart, då rätten genom ett snabbt påpekande hade kunnat få parterna att reda ut ordets betydelse under huvudförhandlingen. Påpekandet hade antingen föranlett att parterna hade förklarat sig överens om ordets betydelse eller att parterna hade fört bevisning om ordets betydelse vid oenighet. I sistnämnda fall kan emellertid anses att kravet på effektivitet hade motarbetats. Samtidigt kan bevisföringen, enligt min mening, istället anses bidra till ändamålet att nå ett materiellt riktigt avgörande, varför materiell processledning i förevarande fall ändå får anses godtagbart.

Genom Snippamålet aktualiserades även frågor om materiell processledning för att klargöra ord och begrepp i gärningsbeskrivningen. Det är klarlagt att rätten är bunden av åklagarens gärningsbeskrivning och i allmänhet är skyldig att genom materiell processledning klargöra otydligheter i denna. Mot bakgrund av detta bör rätten således ha möjligheten att poängtera otydligheter i form av ord och begrepp i gärningsbeskrivningen för att få åklagaren att förtydliga dessa. Lindell nämner även som särskilt viktigt att parterna ges möjlighet att kommentera alla sådana rättsfakta som rätten sedermera grundar sitt avgörande på. Risken för ett ifrågasättande av rättens opartiskhet, borde i detta fall inte vara stor då ett förtydligande av gärningsbeskrivningen även är i den tilltalades intresse. Detta eftersom den tilltalade måste förstå gärningsbeskrivningen för att kunna försvara sig på ett adekvat sätt enligt minirättigheterna i artikel 6.3 EKMR. I Snippadomen rådde ingen osäkerhet kring vad åklagaren menade med ordvalet snippa, utan det var istället målsägandens användning av ordet som var otydlig och således föranledde den frikännande domen. Samtidigt uttrycker riksåklagaren att hovrätten särskilt borde ha sökt att klargöra ordet i gärningsbeskrivningen, eftersom den borde ha förstått att gärningsbeskrivningen innehöll ett påstående om en penetration av målsägandens underliv. Mot bakgrund av att målsäganden i Snippamålet inte hördes inför hovrätten under huvudförhandlingen, och då hovrätten därmed saknade

möjlighet att förmå målsäganden att klargöra ordvalet, borde hovrätten enligt min mening förmått åklagaren att klargöra ordet i gärningsbeskrivningen.

Vad gäller Snippamålet kan rättsens val att inte materiellt processleda, för att reda ut betydelsen av ordet ”snippa”, ses som ett agerande till fördel för den tilltalade. Följaktligen kan inte agerandet anses strida mot artikel 6 EKMR. Det kan däremot tänkas att rätten under huvudförhandlingen inte var medveten om hur en tolkning av ordet enligt allmänt språkbruk sedan skulle komma att utvisa sig. I sådana fall bör ett tillgripande av materiell processledning ha varit godtagbart även ur den tilltalades synpunkt, eftersom rätten då inte visste hur eller om ett agerande skulle gynna någon av parterna. Rätten borde dock, mot bakgrund av åklagarens angivna brottsrubricering, ha förstått att ett agerande från dess sida hade föranlett åklagaren att tydliggöra ordet så att det faktiskt innefattade ett påstående om en penetration. Ett sådant agerande borde dock inte ha rest legitima tvivel om rättsens opartiskhet, då även försvaret i sådana fall givits möjlighet att föra bevisning kring att ordet inte innefattade ett påstående om penetration.

Sammanfattningsvis kan således konstateras att rätten i princip är skyldig att tillgripa materiell processledning när den uppmärksammar att det råder osäkerhet kring ett faktums notorietet. Endast om det är uppenbart att faktumet är något som parterna förväntas känna till kan rätten helt avstå från att lyfta det notoriska faktumet med parterna. I annat fall är det ytterst viktigt att parterna, mot bakgrund av den enligt artikel 6 EKMR långtgående kontradiktionsprincipen, får möjlighet att yttra sig över faktumets notorietet. Förevarande kan endast anses möjligt om rätten lyfter det uppmärksammade faktumet med parterna genom materiell processledning. Är parterna ense om faktumets notorietet bidrar åtminstone den materiella processledningen till att parterna är medvetna om faktumets existens och att det kommer att användas av rätten vid överläggning och beslut om dom. Parterna kan således inte påstås bli överraskade av avgörandet i ett senare skede. Är parterna oense om faktumets notorietet får båda lika möjlighet att föra bevisning om faktumet. Vad gäller materiell processledning för att klargöra ett faktums notorietet bedömer jag att kravet rättsens opartiskhet, i regel, får anses väga mindre tungt då den tilltalades rättigheter enligt kontradiktionsprincipen kan anses väga tyngre.

7.4 Hur förhåller sig användningen av notoriska fakta till den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR?

Rättsens användning och hantering av notoriska fakta, särskilt under överläggning och beslut om dom, aktualiserar artikel 6 EKMR och den tilltalades rätt till en rättvis rättegång. I huvudsak kan sägas att användningen av notoriska fakta synes aktualisera likställighetsprincipen, kontradiktionsprincipen och den tilltalades minimirättigheter.

Likställdhetsprincipen fastslår att parterna ska vara likställda i processen och ha insyn i processmaterialet. Det rätten diskuterar, undersöker och sedermera framhåller som relevant vid överläggningen är dock inte föremål för parternas iakttagande. Notoriska fakta, som antingen är uppenbart allmänt kända eller som parterna är ense om, kan användas av rätten under överläggning och beslut om dom utan att det förts bevisning om det under huvudförhandlingen. Konsekvensen därav blir att båda parter har saknat möjlighet att påverka rättsens användning och hantering av den notoriska faktan. I förevarande fall borde parterna anses likställda, varför rättens användning av ett notoriskt faktum som utgångspunkt inte borde medföra någon inskränkning av likställdhetsprincipen. Det ska även kort noteras mot bakgrund av den andra frågeställningen att parterna får sägas vara likställda i det fall rätten på ett godtagbart sätt lyfter frågan om ett faktums notorietet med båda parterna. På så vis ges de lika möjlighet att uttrycka sin syn därom och ges lika möjlighet att föra bevisning i frågan om det krävs.

Vad gäller notoriska fakta och kontradiktionsprincipen är utgångspunkten att notoriska fakta är undantaget nämnda princip. Som fastslagits sträcker sig emellertid kontradiktionsprincipen enligt artikel 6 EKMR längre än den gör enligt RB. Även om notoriska fakta inte kräver parternas bevisning verkar artikel 6 EKMR ställa krav på att sådana omständigheter allt som oftast ska lyftas med parterna, så att de har möjlighet att yttra sig över faktumets notorietet under huvudförhandlingen innan faktumet används av rätten. Det kan därmed sägas att rätten för att uppfylla kraven på en rättvis rättegång i regel bör avstå från att använda notoriska fakta om de överhuvudtaget inte nämnts under huvudförhandlingen. Detta borde åtminstone gälla för alla notoriska fakta som rätten anser som särskilt viktigt för avgörandet. Utredningen visar dock att det måste finnas vissa notoriska fakta som alltså bör kunna anses undantagna kontradiktionsprincipen enligt artikel 6 EKMR. Enligt min mening rör detta, som ovan nämnts, främst fakta som är så pass uppenbart allmänt kända att det inte råder någon tveksamhet alls om dess notorietet. Det ska även noteras att rätten, enligt min förståelse, bör kunna anses uppfylla kontradiktionsprincipen även efter huvudförhandlingen, när den med stöd av 46 kap. 17 § RB låter parterna yttra sig över och ta del av varandras yttrande över ett notoriskt faktum.

Vad gäller Snippamålet kan sägas att hovrätten inte hanterade det notoriska faktumet, ordet ”snippa”, i enlighet med kontradiktionsprincipen, vilket således kan anses strida mot artikel 6 EKMR. Samtidigt synes Europadomstolens praxis ge utrymme för att rätten inte behöver bereda parterna tillfälle att yttra sig över ett visst faktum om den anser att användningen av faktumet inte riskerar att bidra till ett oförutsebart avgörande för även en aktsam part. Med andra ord har rätten, enligt min mening, visst utrymme att ändå avstå från att lyfta ett notoriskt faktum med parterna. Det kan tänkas att Snippadomen, och den för avgörandet centrala tolkningen av ordet ”snippa”, inte bidrog till ett oförutsebart avgörande för den tilltalade och därmed kan avgörandet i den

delen inte heller anses strida mot kontradiktionsprincipen. Detta då även en aktsam part, enligt min mening, bör ha förstått att en sådan central del av målsägandeutsagan kunde komma att tolkas av rätten på olika sätt. Emot en sådan bedömning talar emellertid att det kan anses oförutsebart att just ordet ”snippa” fick en sådan central betydelse för avgörandet. Vidare använde visserligen inte hovrätten i Snippadomen ordet ”snippa” utan att det berörts under huvudförhandlingen, eftersom det framkom av såväl gärningsbeskrivningen som målsägandeutsagan. Ordet kan således inte sägas vara ett notoriskt faktum som uppkom först vid överläggning och beslut om dom. Samtidigt var ordet av sådan vikt för avgörandet i målet att det inte synes tillräckligt att det endast nämnts under huvudförhandlingen utan parterna bör också, enligt kontradiktionsprincipen, ha getts möjlighet att explicit yttra sig över ordet.

Det övergripande syftet med minimirättigheterna enligt artikel 6.3 EKMR och likställighetsprincipen synes vara att den tilltalade ska ges och faktiskt ha möjlighet att försvara sig på ett adekvat sätt. Användningen av notoriska fakta, och således även tolkningen av ord, skulle i vissa fall kunna innebära att den tilltalade inte ges möjlighet att bygga ett tillräckligt effektivt försvar. Om den tilltalade behöver vara uppmärksam på hur ord i olika bevismedel eller i åberopanden i gärningsbeskrivningen kan komma att användas som notoriska fakta och tolkas av rätten, kan eventuellt tänkas att den tilltalade behöver ett omfattande försvar som hade varit mycket tidskrävande. Det hade i förevarande fall även varit svårt för den tilltalade att faktiskt utröna vilka ord som rätten finner oklara och som den sedermera tolkar utan stöd av parternas bevisning. Vidare har det konstaterats, i förhållande till andra frågeställningen, att då parterna är oense om ett faktums notorietet behöver bevisning föras om faktumet. I sådana fall måste rätten erbjuda den tilltalade särskild möjlighet och tid att föra bevisning därom med stöd av likställighetsprincipen och minimirättigheterna. Faktumet hanteras inte längre som ett notoriskt faktum i dessa fall, men rätten måste enligt min förståelse agera på förevarande sätt för att sedermera kunna använda faktumet under överläggning och beslut om dom. Vidare bör även ett agerande enligt 46 kap. 17 § RB medge att likställighetsprincipen upprätthålls, då båda parter ges lika möjlighet att ta del av rätens funderingar och sedan ges lika möjlighet att yttra sig däröver. Minimirättigheterna kan emellertid, på samma sätt som ovan, behöva uppfyllas genom att den tilltalade ges särskild tid och möjlighet att beakta och sedermera yttra sig över det notoriska faktumet.

Enligt min mening bör den tilltalade i Snippamålet fullt ut ha förstått innebörden av och grunden för anklagelserna, då åklagaren angett ordet ”snippa” i sin gärningsbeskrivning och därvid även angett våldtäkt mot barn som brottsrubricering. Följaktligen måste den tilltalade ha förstått att ordet ”snippa” innebar en anklagelse om penetration av målsägandens underliv innefattat även det inre könsorganet. Den tilltalade måste därmed anses ha haft möjlighet att försvara sig på ett adekvat sätt mot anklagelserna i

gärningsbeskrivningen. I sådana fall medför inte förevarande en begränsning av rättens möjlighet att använda och tolka ordet vid överläggning och beslut om dom. Däremot anser jag att ord i gärningsbeskrivningen som i alltför stor utsträckning kan tolkas på olika sätt riskerar att inte vara tillräckligt tydliga enligt minimirättigheterna och riskerar då att inskränka rätten till en rättvis rättegång för den tilltalade. Visserligen föranledde hovrättens tolkning enligt allmänt språkbruk en tolkning till förmån för den tilltalade, vilket då inte kan strida mot artikel 6 EKMR, men utgången hade kunnat vara en annan om ordboksdefinitionen lytt annorlunda. Om rätten däremot hade lyft ordets notorietet och rättens osäkerhet kring hur det skulle tolkas, hade det eventuellt föranlett åklagaren att göra ändringar i sin gärningsbeskrivning. För att upprätthålla förenligheten med EKMR hade rätten då kunnat erbjuda den tilltalade mer tid för att eventuellt omorganisera sitt försvar. Samtidigt synes det klarlagt att den tilltalade borde ha förstått anklagelserna redan innan ett sådant påpekande av rätten, varför det antagligen inte hade behövts särskilt mycket tid för försvaret att omorganisera sitt försvar. Rätten hade dock alltså behövt bereda den tilltalade tillfälle att yttra sig över ändringarna.

Som slutsats kan konstateras att artikel 6 EKMR medför vissa begränsningar för rättens användning av notoriska fakta. Detta gäller särskilt rättens användning av notoriska fakta vid överläggning och beslut om dom. Likställdhetsprincipen synes inte medföra några egentliga begränsningar av rättens användning av notoriska fakta i förevarande skede, men kontradiktionsprincipen och minimirättigheterna i artikel 6.3 EKMR medför att rätten i de flesta fall måste agera på olika sätt redan under huvudförhandlingen för att ett användande ska anses godtagbart. Om ett notoriskt faktum uppmärksammas först efter huvudförhandlingen bör rätten ändå ha möjlighet att lyfta faktumet och dess betydelse med parterna enligt 46 kap. 17 § RB. I sådana fall hade båda parter getts lika möjlighet att yttra sig över faktumets notorietet, vilket hade tillgodosett kontradiktionsprincipen och likställdhetsprincipen. Det får dock anses fastställt att minimirättigheterna enligt artikel 6.3 EKMR ställer särskilt höga krav på att rätten även vid ett sådant agerande ger den tilltalade särskild tid och möjlighet att försvara sig på ett adekvat sätt.

7.5 Får rätten tolka ord i parternas processmaterial och i sådana fall hur?

Att ord och begrepp tolkas av rätten utan att bevisning förts om betydelsen synes stödjas av notorietetsbestämmelsen. Det verkar således vara fastställt att svenska ord i sig utgör notoriska fakta och Ekelöf m.fl. ger även stöd för att tolkningen enligt allmänt språkbruk kan sägas utgöra en allmän erfarenhetssats. Utredningen har fastslagit att ett faktums notorietet kan variera beroende på en rad olika omständigheter, men vad som kan räknas till yttre omständigheter, vid sidan av tid och rum, är oklart. Det får ändå förstås att även svenska ords och begrepps notorietet kan variera. Vidare kan det, om en tolkning utifrån allmänt språkbruk kan sägas utgöra en allmän erfarenhetssats,

undersökas om den ska anses svag eller stark. Som kommer förstås nedan hänförs allmänt språkbruk i regel till ordböcker, varför sådana allmänna erfarenhetssatser får anses utgöra relativt starka erfarenhetssatser som rätten med större säkerhet kan använda. Samtidigt finns det alltid möjlighet för rätten att inte tillämpa en erfarenhetssats, trots dess riktighet, om den inte anses tillämplig i det enskilda fallet. Följaktligen borde, enligt min mening, även lämpligheten i att använda allmänt språkbruk kunna ifrågasättas i vissa fall.

Som konstaterades i sammanfattningen under avsnitt 5.3 verkar svenska domstolar allt som oftast använda allmänt språkbruk för att tolka ord och begrepp. Det kan dock ifrågasättas om allmänt språkbruk faktiskt, utan undantag, borde användas av rätten vid sådana tolkningar. Lindell nämner till exempel att en sådan tolkning inte kan anses ändamålsenlig när det kommer till tolkningen av bevisutsagor. Förevarande bör, enligt min mening, omfatta såväl vittnesutsagor som utsagor av målsäganden och den tilltalade. Det måste, enligt min mening, vara av vikt att försöka utröna den specifika betydelse som personen som yttrade ordet avsåg. Det får således förstås att allmänt språkbruk inte, i samtliga fall, kan anses ge uttryck för den specifika betydelsen. Det kan vidare påstås att om allmänt språkbruk anses vara det sätt som ”vanliga människor” förstår och använder det svenska språket, kan det ifrågasättas om till exempel ett barn kan sägas omfattas av gruppen ”vanliga människor”. Följaktligen anser jag till exempel att hovrätten i Snippadomen borde ha fört en diskussion kring huruvida det kan anses ändamålsenligt att tolka målsägandens ordval med stöd av allmänt språkbruk. Det ska dock poängteras att en tolkning med stöd av allmänt språkbruk ändå får anses bidra till en ytterst objektiv tolkning. I många fall måste det, enligt min mening, därmed ändå anses försvarbart och ändamålsenligt att allmänt språkbruk nyttjas.

Det förstås att allmänt språkbruk inte alltid anses ge klarhet i frågor på ett önskvärt sätt. Som ovan nämnts gällande olika bevisutsagor, måste det även i andra fall anses eftersträvansvärt att ett ords eller begrepps *faktiska* betydelse i ett specifikt fall utröns för att avgörandet ska bli materiellt riktigt. Likt avtalsrätten kan dock noteras rätten främst synes använda allmänt språkbruk när det inte förts någon bevisning om hur ett specifikt ord eller begrepp ska tolkas, då rätten i första hand synes använda det samlade processmaterialet för att tolka ord. Det rätten observerar under huvudförhandlingen, tillsammans med det processmaterial som parterna lagt fram, kan således sägas utgöra tolkningsdata för ett visst ords betydelse. Allmänt språkbruk kan då, enligt min mening, sägas utgöra rättens sista tolkningsalternativ för att utröna betydelsen av ett ord eller begrepp. Detta innebär dock inte att allmänt språkbruk utgör sista tolkningsalternativ i samtliga fall, då ordningen verkar variera från fall till fall på så sätt att rätten i vissa fall synes gå direkt till en tolkning utifrån allmänt språkbruk. Ser man även till försäkringsrätten utgör tolkningen av ordalydelsen enligt allmänt språkbruk endast en av flera faktorer. Visserligen utgör ordalydelsen enligt allmänt språkbruk i vissa fall den avgörande faktorn, men den utgör sällan den enda faktorn. På samma sätt som man

inom försäkringsrätten tar hänsyn till bland annat kundkretsens och försäkringens art vid tolkningen av ett ord eller begrepp, anser jag att man även i brottmål borde kunna ta hänsyn till bland annat vem som uttalat orden och i vilket sammanhang. Utredningen stödjer i viss mån ett sådant synsätt, då det framgår att ord kan anses ingå i en kontext, vilken rätten borde ta hänsyn till när den tolkar ett ord vars definition är oklar. Förevarande tillvägagångssätt hade i vissa fall kunnat leda till en annan och en mer korrekt tolkning av ord och begrepp.

Av Snippadomen kan utläsas att hovrätten försökte tolka ordet utifrån målsägandens övriga utsaga och att den skiljaktiga även beaktade målsägandens handgester vid sin tolkning. Följaktligen kan antas att allmänt språkbruk utgjorde hovrättens sista tolkningsalternativ. Genom att inte endast beakta vad som sagts under huvudförhandlingen, utan även *hur* det sagts, synes den skiljaktiga visa att även muntlighetsprincipen kan sägas bidra med tolkningsdata för betydelsen av särskilda ord och begrepp som uttalas av en förhörsperson. I Snippadomen hade hovrätten även, vid en ordning mer lik den inom försäkringsrätten, kunnat ta hänsyn till målsägandens låga ålder som ytterligare tolkningsfaktor. En sådan tolkningsfaktor hade kunnat påvisa att en tolkning utifrån enbart allmänt språkbruk inte hade varit lämplig i det aktuella fallet. Bedömningen hade därmed kunnat bli en annan, eventuellt mer rättmätig tolkning av ordet ”snippa”.

Enligt min mening kan det vidare tänkas en ordning där parterna i vissa fall behöver föra bevisning om betydelsen av särskilt viktiga ord och begrepp. Detta gäller även, av förklarliga skäl, för ord som av olika anledningar inte kan anses notoriska. Detta för att rätten inte ska göra en, i viss utsträckning, godtycklig bedömning utifrån allmänt språkbruk. Bedömningen kan anses godtycklig i den mening att parterna inte vet *hur* eller med *vilka medel* rätten kommer att tolka ordet. Vidare borde det därmed vara mer rättssäkert att bevisning förs om ord och begrepp som är av extra betydelse för avgörandet på samma sätt som slang och utländska ord och begrepp översätts och tolkas genom parternas bevisning. I Snippamålet kan till exempel tänkas att ordet ”snippa” har en särskild betydelse för barn och därmed inte kan anses fullt ut notoriskt, varför det på ett sätt kan sägas utgöra slang för barn vars betydelse parterna borde ha uppmanats föra bevisning om.

Det framgår av utredningen att rätten vid utrönandet av allmänt språkbruk i regel använder sig av en eller flera ordböcker, vilket enligt min mening får anses förutsebart och därmed rättssäkert. Det råder däremot, som konstaterats under analysen av första frågeställningen, delade meningar kring om en omständighet kan vara notorisk om rätten behöver använda en källa för att ange hur det ligger till. I förhållande till ordböcker får den mer extensiva synen anses gälla, särskilt då den uttrycks av Lindell som får anses ha högre dignitet som rättskälla än Holmgård. Detta även då ord inte kan anses utgöra särskilt

komplexa omständigheter, utan får sägas bibehålla sin notorietet trots att rätten försäkras sig om ordets betydelse med hjälp av en ordbok.

Det synes vidare saknas vägledning i frågan om vilken ordbok som rätten bör använda vid tolkning av ord och begrepp. Som framgår av utredningen uttrycker HD sällan explicit att den använt en eller flera ordböcker och när den väl gör det görs ingen motivering till valet. Det kan visserligen poängteras att SAOL, SAOB och SO, genom den frekventa användningen i främst tingsrätterna, får anses ha erkänts viss auktoritet av svenska domstolar som tillförlitlig vid tolkningen, då det inte synes ha ifrågasatts av de högre instanserna. Även Lindell ger stöd för att åtminstone de av Svenska Akademien utgivna ordböckerna och ordlistorna får anses allmänt erkända. Hur och när de olika ordböckerna är ändamålsenliga att använda är emellertid ytterst oklart. SAOL, SAOB och SO har delvis olika syften som ordböcker, men domstolarnas varierande användning av de olika ordböckerna ger inte enligt min mening vägledning för när en viss ordbok anses ändamålsenlig att använda.

Svenska domstolar verkar således, likt amerikanska och brittiska domstolar, göra ett nästintill skönsmässigt val av ordbok, vilket innebär att rätten i varje fall gör ett delvis subjektivt val. En sådan ordning riskerar rättssäkerheten då förutsebarhet för den tilltalade är av yttersta vikt. När det saknas vägledning om hur valet ska göras borde åtminstone, som Weis uttalar, rätten använda sig av flera ordböcker för att på så brett underlag som möjligt utröna ordets eller begreppets betydelse. Enligt min mening kvarstår det dock i förevarande fall osäkerhet kring vilka och hur många ordböcker som hade bidragit till högre rättssäkerhet. Om rätten måste göra omfattande efterforskningar synes förevarande ordning i många fall inte kunna motiveras processekonomiskt. Detta borde särskilt gälla om det handlar om ett enkelt ord som har relativt tydliga definitioner i ordböckerna. Trots detta anser jag att det ändå borde vara rimligt för rätten att i samtliga fall åtminstone använda sig av två ordböcker för att säkerställa att det inte råder för stora skillnader mellan de två.

Av de redogjorda rättsfallen i utredningen kan samtidigt noteras att rätten i dagsläget varierar mellan att använda en, två eller samtliga tre ordböcker för att utröna allmänt språkbruk. Det råder inte heller konsensus kring vilken ordbok som används i de fall rätten endast tillgodogör sig en ordboksdefinition. Svenska domstolar synes således påvisa samma inkonsekvens och slentrianmässiga användning av ordböcker som utredningen visar är fallet i amerikanska och brittiska domstolar. Eventuellt kan tänkas att de ord som ska tolkas av rätten ger vägledning kring rättens val av ordbok eller ordböcker. Till exempel hade det ansetts förståeligt om SAOB användes i situationer där rätten har att tolka ålderdomliga ord och begrepp. I målet från Göteborgs tingsrätt användes visserligen just SAOB för att tolka ordet ”förbrytare”. Om ordet kan anses ålderdomligt eller inte är däremot inte klart och varken detta eller valet av ordbok motiveras av tingsrätten. SAOB används emellertid även i fall då orden inte alls kan anses ålderdomliga. Som exempel kan nämnas då

Luleå tingsrätt hade att utröna ordet ”slag” och vände sig till såväl SAOB som SAOL. SAOL och SO behandlar istället modern svenska och kan därmed tänkas mer användbara för att fastställa allmänt språkbruk av de flesta ord som används i dagens rättegångar. Enligt min mening borde således en sammanvägning av både SAOL och SO i de flesta fall vara försvarbart och ändamålsenligt för att utröna allmänt språkbruk.

Snippadomen utgör ett utmärkt exempel på när en sammanvägning av två ordböcker, SO och SAOL, hade varit betydelsefull. Detta eftersom de två ordböckerna medger små skillnader av stor betydelse vid definitionen av ordet ”snippa”. Skillnaderna i definitionen får sägas ha haft en avgörande betydelse, då en användning av enbart SAOL med stor sannolikhet hade föranlett en fällande dom. Även en sammanvägning av SO och SAOL hade med stor sannolikhet bidragit till ett sådant avgörande. En ensam användning av SO, som hovrätten valde i Snippadomen, kan eventuellt förstås mot bakgrund av att tyngdpunkten i ordboken sägs vara hur ord används och vad de betyder, vilket får sägas spegla allmänt språkbruk. Vidare synes den betydelse som ordet ”snippa” kan sägas ha för barn, genom dess användning i barnverksamheter, inte komma till uttryck i SO, vilket kan bero på att slang och nya betydelser av ord riskerar att exkluderas i ordböcker för allmänt bruk. Även detta talar för att det inte synes ändamålsenligt att endast använda en ordbok.

Mot bakgrund av analysen kan konkluderas att rätten får tolka svenska ord i processmaterialet, då de anses utgöra notoriska fakta, med stöd av allmänt språkbruk. Samtidigt synes gälla att en sådan tolkning bör utgöra rättens sista tolkningsalternativ, då den i första hand kan se till annan tolkningsdata som framkommer av processmaterialet och muntliga utsagor. Detta för att nå en så korrekt tolkning som möjligt. Rätten har vidare utrymme att använda ordböcker för att utröna allmänt språkbruk, men bör använda fler ordböcker än en för att utröna ett ords betydelse för att på så sätt säkerställa att ordet definieras någorlunda liknande i åtminstone två ordböcker. Det kan även enligt min mening konkluderas att rätten bör ha utrymme att fundera över om en tolkning enligt allmänt språkbruk, och därmed ordboksdefinitioner, är ändamålsenligt med hänsyn till vem som uttryckt ordet eller i vilket sammanhang ordet uttryckts. Användningen av allmänt språkbruk och ordböcker erbjuder rätten en ytterst objektiv tolkning av ord, men ords kontext bör tillmätas betydelse i syfte att utröna ords faktiska betydelse i varje mål. En ordning där rätten går utöver definitioner i allmänt erkända ordböcker kan visserligen riskera rättsosäkerhet. Rätten bör dock alltjämt försöka sträva efter att nå ett materiellt riktigt avgörande, vilket således bör tala för en sådan möjlighet.

7.6 Sammanfattande slutsatser

Av analysen och slutsatserna som ovan presenterats kan konstateras att rätten som utgångspunkt har stort utrymme att genom materiell processledning både utröna ett visst faktums notorietet och lyfta ett uppmärksammat notoriskt faktum under huvudförhandlingen. Det kan till och med påstås att rätten har en

skyldighet att lyfta ett notoriskt faktum med parterna dels för att uppmärksamma parterna på faktumets existens, dels för att bereda parterna möjlighet att yttra sig över faktumets notorietet. Det sagda borde även gälla när rätten uppmärksammar att användningen av ett visst ord eller begrepp är otydligt, eftersom svenska ord och begrepp får anses utgöra notoriska fakta. Förevarande borde åtminstone gälla när rätten förstår att ordet eller begreppet har särskild betydelse för målets avgörande. Samtidigt förstås av analysen och slutsatserna att rättens handlingsutrymme begränsas av artikel 6 EKMR, då rättens hantering av brottmål såväl under som efter huvudförhandlingen måste säkerställa att den tilltalade får en rättvis rättegång. Artikel 6 EKMR ställer emellertid på ett sätt motstridiga krav på rätten. Rätten behöver å ena sidan lyfta relevanta omständigheter med parterna så att den tilltalade kan försvara sig på ett adekvat sätt och får möjlighet att yttra sig över det material som rätten sedermera grundar sin dom på. Å andra sidan behöver rätten även bibehålla sin opartiskhet och får således inte agera på ett sätt som ger utrymme för den tilltalade att misstänka att rätten agerar till förmån för åklagaren. Följaktligen får det enligt min mening förstås att rätten alltjämt har att i varje fall överväga vilket agerande som i störst utsträckning upprätthåller den tilltalades rättigheter enligt artikel 6 EKMR. Vad gäller just notoriska fakta borde, enligt min mening, de förstnämnda kraven som artikel 6 EKMR ställer på rätten väga tungt, åtminstone när ett notoriskt faktum är särskilt viktigt för avgörandet av målet.

Själva användningen av allmänt språkbruk och ordböcker synes väl etablerat i svensk rätt. Det kan emellertid konkluderas att rätten i viss mån, i första hand, bör använda det övriga processmaterialet som tolkningsdata. Det vill säga, en tolkning med stöd av allmänt språkbruk och ordböcker bör inte utgöra rättens enda tolkningsdata vid bedömningen av betydelsen av ett ord eller begrepp. Vidare synes det även finnas utrymme för rätten att, i vissa fall, avstå från att som sista tolkningsalternativ vända sig till allmänt språkbruk och ordböcker. Rätten bör i dessa fall ta hänsyn till ordets kontext för att avgöra om en tolkning enligt allmänt språkbruk kan anses rimligt. Om allmänt språkbruk ändock anses som ett lämpligt sista tolkningsalternativ bör rätten använda fler än en ordbok för att säkerställa en tolkning på ett bredare underlag och eventuellt bli varse om skillnader i ordböckernas olika definitioner.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittébetänkanden

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 1982:26 Översyn av rättegångsbalken I – processen i tingsrätt.

SOU 2010:14 Partsinsyn enligt rättegångsbalken.

SOU 2011:45 Förundersökning – objektivitet, beslag, dokumentation m.m.

SOU 2013:17 Brottmålsprocessen.

SOU 2015:52 Rapport från Bergwallkommissionen.

SOU 2017:7 Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål.

SOU 2017:98 Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål.

SOU 2019:38 Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg.

Propositioner

NJA II 1943:1 Den nya rättegångsbalken.

Prop. 1986/87:89 Om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol.

Prop. 2021/22:186 En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring.

Litteratur

Borgström, Peter, *Rättegångsbalk (1942:740)*, Karnov lagkommentar (JUNO), hämtad 2023-09-21.

Bryman, Alan (2018), *Samhällsvetenskapliga metoder*, 3 uppl., Liber, Stockholm.

Dahlman, Christian (2018), *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*, 1 uppl., Norstedts juridik, Stockholm.

Danelius, Hans, Bull, Thomas, Danelius, Johan & Cameron, Iain (2023), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 6 uppl., Norstedts juridik, Stockholm.

Diesen, Christian (2015), *Bevis 10 Bevisprövning i brottmål*, 2. rev. och utök. uppl., Norstedts juridik, Stockholm.

Ehrenkrona, Carl Henrik, *Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*, Karnov lagkommentar (JUNO), hämtad 2023-09-28.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars & Pauli, Mikael (2016), *Rättegång Första häftet*, 9 uppl., Wolters Kluwer, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof, Pauli, Mikael & Edelstam, Henrik (2015), *Rättegång Andra häftet*, 9 omarb. och rev. uppl., Norstedts juridik, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Heuman, Lars (2009), *Rättegång Fjärde häftet*, 7 omarb. och rev. uppl., Norstedt, Stockholm.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael (2011), *Rättegång Femte häftet*, 8 rev. och utök. uppl., Norstedt, Stockholm.

European Court of Human Rights (2020), *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial (criminal limb)*, Council of Europe, uppdaterad 2022-08-31.

Fitger, Peter, Sörblom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar & Renfors, Cecilia, *Rättegångsbalken* (2023-06-07, Version 94, JUNO).

Grönfors, Kurt & Dotevall, Rolf, *Avtalslagen* (2023-06-22, Version 6, JUNO).

Hedwall, Mattias (2004), *Tolkning av kommersiella avtal [Elektronisk resurs]*, 2 uppl., Norstedts Juridik.

Holmgård, Lars (2019), *Bevisning i brottmål*, 1 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm.

Lehrberg, Bert (2020), *Avtalstolkning: tolkning av avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område*, 9 uppl., Iusté, Uppsala.

Lehrberg, Bert (2021), *Praktisk juridisk metod*, 13 uppl., Iusté, Uppsala.

Lindell, Bengt (1987), *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Iustus, Diss. Uppsala: Univ., Uppsala.

Lindell, Bengt (2007), *Notorietet och kontradiktion*, Iustus, Uppsala.

Madstedt, Kent, *Rättegångsbalk (1942:740)*, Lexino lagkommentar (JUNO), 2017-23-01.

Molde, Bertil (red.) (1982), *Tankar om språket: språkvårdsstudier*, Esselte studium, Solna.

Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt B: bevisbörda och beviskrav*, 2 uppl., Iustus förlag, Uppsala, (cit: Nordh 2019a).

Nordh, Roberth (2019), *Bevisrätt C: bevisvärdering*, 2 uppl., Iustus förlag, Uppsala, (cit: Nordh 2019b).

Peczenik, Aleksander (1995), *Vad är rätt?: om demokrati, rättssäkerhet, etik och juridisk argumentation*, 1. uppl., Fritze, Stockholm.

Thornefors, Christer, *Rättegångsbalk (1942:740)*, Lexino lagkommentar (JUNO), 2019-12-01.

Tidskrifter och tidningsartiklar

Abrahamsson, Anders, ”Här är polisens ordlistor för att förstå vad gängmedlemmar uttrycker”, *Göteborgsposten*, 2022-03-06, tillgänglig på <<https://www.gp.se/nyheter/sverige/har-ar-polisens-ordlistor-for-att-forsta-vad-gangmedlemmar-uttrycker>>, hämtad 2023-11-22.

Dahlman, Christian, ”Bevisvärdering i busshållplatsmordet”, *SvJT*, 2022, s. 339-360.

Elwing, Carl M., ”Några reflexioner över bevisupptagning utom riket i brottmål”, *SvJT*, 1985, s. 230-235.

Grant, Tim, “Duplicating yoots in a dog eat dog world, kmt: Determining the senses of slang terms for the Courts”, *Semiotica*, Vol. 2017, nr. 216, 2017, s. 479-495.

Hagard, Bertil, ”Materiell processledning – i verkligheten”, *Advokaten – Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund*, 1986, s. 410-411.

Hedbom, Petra. ”Digital proteststorm över snippadom”, *TT Nyhetsbyrån*, 2023-02-27, hämtad 2023-11-22.

Heuman, Lars, ”Språklig tolkning av juridiska texter”, *JT*, 2014/2015, nr. 3, s. 569-608.

Hobbs, Pamela, ”Defining the law: (Mis)using the dictionary to decide cases”, *Discourse Studies*, Vol. 13, nr. 3, 2011, s. 327-347.

Jareborg, Nils, ”Rättsdogmatik som vetenskap”, *SvJT*, 2004, s. 1-10.

Lavin, Rune, ”Är den förvaltningsrättsliga forskningen rättsdogmatisk?”, *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 1989, s. 115-129.

Mellqvist, Mikael, ”Om tro, tyckande och vetande Högsta domstolens värdering av utsagor”, *SvJT*, 2013, s. 753-778.

Nyberg, Anna, ”Svensk Ordbok ser över snippordet efter kritiserade domen: Beklämmande”, *Sveriges Radio*, 2023-02-28, tillgänglig på <<https://sverigesradio.se/artikel/svensk-ordbok-ser-over-snipppordet-efter-kritiserade-domen-beklammande>>, hämtad 2023-12-30.

Radetzki, Marcus, ”Svensk rättspraxis – Försäkringsrätt 1981-2015”, *SvJT*, 2016, s. 745-820.

Ryle, Gilbert, ”Ordinary Language”, *The Philosophical Review*, Vol. 62, nr. 2, 1953, s. 167-186.

Sandgren, Claes, ”Är rättsdogmatiken dogmatisk?”, *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, Vol. 118, nr. 4-5, 2008, s. 648-656.

Thumma, Samuel A. & Kirchmeier, Jeffrey L., ”The Lexicon Has Become a Fortress: The United States Supreme Court's Use of Dictionaries”, *Buffalo Law Review*, Vol. 47, nr. 1, 1999, s. 227-562.

Tobia, Kevin P., ”Testing Ordinary Meaning”, *Harvard Law Review*, Vol. 134, nr. 2, 2020, s. 726-807.

Weis, James L., ”Jurisprudence by Webster’s: The Role of the Dictionary in Legal Thought”, *Mercer Law Review*, Vol. 39, 1988, s. 961-976.

Wenzelberg, Karin, ”Betydelse av ordet snippa avgörande i rättsfall”, *Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi vid GU*, 2023-02-27,

tillgänglig på <<https://www.gu.se/nyheter/betydelse-av-ordet-snippta-av-gorande-i-rattsfall>>, hämtad 2023-09-14.

Övrigt

Svenska Akademien, ”Om ordboken”, *Svenska Akademiens ordbok*, tillgänglig på <<https://www.saob.se/om/>>, hämtad 2023-10-06.

Svenska Akademien, ”Ordböckerna”, *Svenska Akademiens ordböcker*, tillgänglig på <<https://svenska.se/om/om-ordbockerna/>>, hämtad 2023-10-06.

Svenska Akademien, ”Svenska Akademiens ordlista (SAOL)”, *Svenska Akademiens ordlista (SAOL)*, tillgänglig på <<https://www.svenskaakademien.se/svenska-spraket/svenska-akademiens-ordlista-saol/>>, hämtad 2023-10-06.

Utvecklingscentrum, Åklagarmyndigheten (huvudkontoret, rättsavdelningen), 2023-03-03, Dnr AMR-1685-23, ”Yttrande över en begäran om överklagande av en hovrättsdom om våldtäkt mot barn”.

Åklagarmyndigheten, 2023-03-20, Dnr AMR-1685-23, ”Överklagande av en hovrättsdom – våldtäkt mot barn”.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1975 s. 152.

NJA 1976 s. 202.

NJA 1997 s. 832.

NJA 2003 s. 486.

NJA 2006 s. 5326.

NJA 2007 s. 35.

NJA 2010 s. 227.

NJA 2011 s. 556.

NJA 2012 s. 3.

NJA 2015 s. 501.

NJA 2015 s. 702.

NJA 2017 s. 237.

NJA 2017 s. 1086.

NJA 2021 s. 286.

NJA 2023 s. 393.

HD:s beslut 2023-11-17 i mål nr B 1937-23.

Hovrättsavgöranden

RH 2010:9.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2011-11-22 i mål nr B 666-11.

Svea hovrätts dom 2015-03-31 i mål nr B 11529-14.

Svea hovrätts dom 2015-11-25 i mål nr T 3039-15.

Svea hovrätts dom 2017-07-03 i mål nr B 4457-17.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2018-10-18 i mål nr B 2878-18.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2019-04-08 i mål nr B 1904-19.

Svea hovrätts dom 2020-02-13 i mål nr B 10591-19.

Svea hovrätts dom 2020-11-06 i mål nr B 9992-20.

Svea hovrätts dom 2022-02-04 i mål nr B 13906-21.

Svea hovrätts dom 2023-01-26 i mål nr B 6814-22.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2023-02-23 i mål nr B 6074-22.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2023-05-12 i mål nr B 1580-23.

Tingsrättsavgöranden

Luleå tingsrätts dom 2018-04-18 i mål nr B 2912-17.

Göteborgs tingsrätts dom 2018-05-02 i mål nr B 16749-17.

Nyköpings tingsrätts dom 2018-09-07 i mål nr B 1138-18.

Solna tingsrätts dom 2021-05-04 i mål nr B 3256-21.

Uppsala tingsrätts dom 2022-05-04 i mål nr B 2917-20.

Halmstad tingsrätts dom 2022-09-26 i mål nr B 1944-21.

Skaraborgs tingsrätts dom 2023-06-09 i mål nr B 4712-22.

Justitieombudsmannen

Beslut 2023-03-02, ”Anmälningar mot Hovrätten för Västra Sverige”, Dnr 1766-2023.

Europadomstolen

Brandstetter mot Österrike, nr 11170/84, dom meddelad den 28 augusti 1991.

Dikme mot Turkiet, nr 20869/92, dom meddelad den 11 juli 2000.

Mattoccia mot Italien, nr 23969/94, dom meddelad den 25 juli 2000.

Neumeister mot Österrike, nr 1936/63, dom meddelad den 27 juni 1968.

Piersack mot Belgien, nr 8692/79, dom meddelad den 1 oktober 1982.

Vegotex International S.A. mot Belgien [GC], nr 49812/09, dom meddelad den 3 november 2022.

Welke och Bialek mot Polen, nr 15924/05, dom meddelad den 1 mars 2011.

Öcalan mot Turkiet [GC], nr 46221/99, dom meddelad den 12 maj 2005.